

Rapport 2018:19

Länsstyrelsen
Stockholm

Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi

NULÄGESANALYS

För mer information kontakta
Länsstyrelsens enhet för landsbygdsutveckling
Tfn: 010-223 10 00

Foto omslag: Mostphotos

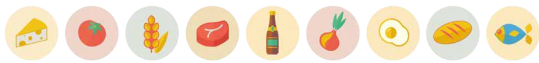
Utgivningsår: 2018
ISBN: 978-91-7281-840-8

Du hittar rapporten på vår webbplats www.lansstyrelsen.se/stockholm

Innehåll

Sammanfattning.....	4
Primärproduktion	4
Förädling och handel	5
Livsmedelskonsumtion och måltidsturism	6
Bakgrund	7
Omvärldsanalys	9
Produktion och konsumtion – ett globalt perspektiv	9
Från jord till bord – ett systemperspektiv	10
En nationell livsmedelsstrategi	13
Hållbarhetsutmaningar i livsmedelssystemet	15
Miljö- och klimatpåverkan	15
Klimatförändringar och livsmedelsförsörjning.....	18
En global marknad	19
Hälsa.....	20
Sårbarhet.....	20
Stockholmsregionens förutsättningar	23
En tillväxt- och innovationsregion	23
Natur och geografi	26
Markanvändning.....	28
Primärproduktion	29
Regional självförsörjning	37
Förädling	40
Distribution och handel	41
Stockholmarnas livsmedelskonsumtion	43
Besöksnäringen	45
Livsmedelsaktörernas syn på regionens utveckling.....	47
Styrkor, svagheter, möjligheter och hot.....	47
Aktörernas prioriterade strategiområden, mål och åtgärder.....	50

Sammanfattning

Stockholms län är en av de snabbast växande regionerna i Europa. Här bor nästan en fjärdedel av Sveriges befolkning och 2017 stod länet för 30 procent av hela landets befolkningsökning. Samtidigt har Stockholm idag knappt tre procent av landets åkermark och tre procent av de svenska jordbruksföretagen.

Stockholms län är inte självförsörjande inom någon kategori livsmedel. Inte ens den sammanlagda livsmedelsproduktionen i hela Östra Mellansverige räcker till för att täcka regionens behov. Länets beroende av livsmedel från andra delar av landet eller från andra länder innebär en sårbarhet och har betydelse för länets krisberedskap. Den livsmedels – och primärproduktion som finns i regionen behöver värnas och öka. Jordbruksmarkens värde behöver lyftas när staden växer och konkurrensen om marken är stor.

Stockholms stora efterfrågan på livsmedel innebär en möjlighet för hela Sveriges producenter att få tillgång till den stora marknad av både köpstarka och medvetna konsumenter som finns i länet. Stockholms mångfald av människor och matkulturer ger också goda förutsättningar för innovation, kompetensförsörjning och utveckling av produkter och tjänster inom livsmedelskedjan.

Stockholmsregionen har stora problem med övergödning. För ett befolkningsrikt län som Stockholm är det en stor utmaning att hitta hållbara lösningar för återföring av näringsämnen mellan stad och land. Utveckling av hållbara kretsloppslösningar för större näringsflöden, som inflödet av livsmedel och hantering av stora volymer avfall och avlopp, är en viktig framtidsfråga. Ökad resurseffektivitet i konsumtions- och distributionsledet, som minskat matsvinn och mer effektiva transportlösningar, är andra viktiga områden för länet att arbeta vidare med.

Mer än 80 000 stockholmare arbetar i någon del av livsmedelskedjan – inom primärproduktion, livsmedelsförädling, handel eller konsumtion. Av dessa jobbar hälften inom restaurang och catering, vilket är mer än en tredjedel av alla sysselsatta i restaurangbranschen i hela landet. Tillväxten i livsmedelssektorn är god i länet, de senaste åren har både sysselsättningen och antalet små- och medelstora livsmedelsföretag ökat mest i hela landet.

Primärproduktion

I Stockholms län finns idag cirka 1 800 jordbruksföretag verksamma inom växtodling, djurhållning och trädgård. Animalieproduktionen i länet är liten och har minskat de senaste årtiondena. Spannmål och grönsaker (på friland och i växthus) är de viktigaste grödorna i länet, sett till både omsättning och sysselsättning. Här finns 7 procent av landets totala växthusareal och 16 procent av alla sysselsatta inom grönsaksproduktionen i Sverige jobbar i länet. Medelåldern bland länets jordbruksföretagare är hög och de flesta är jordbrukare på deltid.

Foto: Mostphotos

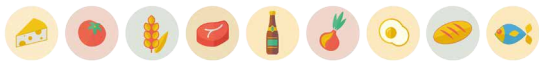
Stockholms län har en av de högsta andelarna jordbruksmark i träda och obrukad vall i hela landet. Här finns en potential att börja odla och öka produktionen av både foder och livsmedel.

I takt med att Stockholm växer ökar konkurrensen om marken. En stor del av den mest högvärdiga åkermarken i länet finns i nära anslutning till tätorter. Stockholm är ett av de län i landet där högst andel av jordbruksmarken exploateras, framför allt till bostadsbyggande.

Antalet yrkesfiskare i regionen har minskat kraftigt de senaste årtiondena och idag finns ett 30-tal yrkesfiskare i länet. Det traditionella vattenbruket med kassodling av regnbåge i skärgården har också minskat. Idag finns endast en större regnsbågsanläggning kvar, samt odlingar av kräfter och öring för utsättningsändamål. Intresset för landbaserad fiskodling har ökat och flera försöksanläggningar finns i länet. I Stockholmsregionen finns ett stort underlag för utvecklande av varor och tjänster inom fiskesektorn – stor fiskkonsumtion, omfattande turism och ett stort intresse för fritidsfiske.

Förädling och handel

I Stockholms län finns över 750 företag som jobbar med livsmedelsförädling; ett fåtal större livsmedelsindustrier och ett stort antal mindre förädlingsföretag och mathantverkare. Bland mathantverkarna finns bland annat ett tiotal småskaliga mejerier, ett tiotal osttillverkare, ett tiotal småskaliga glasstillverkare och 35 småskaliga ölbryggerier. Här finns också närmare 200 småskaliga företag inom tillverkning av bageri- och mjölprodukter, som till exempel bagerier och caféer.

Runt 8 000 stockholmare arbetar inom livsmedelsförädlingen, vilket motsvarar 15 procent av de sysselsatta i branschen i hela Sverige. Majoriteten av länets livsmedelsföretag leds av en man och omkring en tredjedel av företagsledarna inom länets livsmedelsförädling har utländsk bakgrund.

Handel med livsmedel är en stor bransch i Stockholmsregionen. Omsättningen är hög och handeln sysselsätter över 30 000 personer i länet. Partihandel med livsmedel (grossistverksamhet) är en stor och växande bransch i Stockholms län. Här finns en tredjedel av landets alla partihandelsföretag och länets partihandel utgör en betydande del av omsättningen och antalet sysselsatta i Sverige. Inom partihandel med drycker står Stockholm för över 70 procent av alla sysselsatta i hela landet. I länet finns också en femtedel av landets alla detaljhandelsföretag (dagligvaruhandel).

Livsmedelskonsumtion och måltidsturism

Restaurangnäringen är en stor och innovativ bransch i Stockholms län. Här finns ett stort och varierat utbud av restauranger, caféer och bagerier med många internationella kök och matkulturer representerade. I länet finns ett flertal restaurangskolor.

Omsättningen bland länets kök och restauranger var nästan 40 miljarder kronor under 2016 och näringen sysselsatte omkring 39 000 personer. Restaurangnäringen påverkar i hög grad vilka produkter och råvaror som efterfrågas på den regionala marknaden.

Den offentliga konsumtionen av livsmedel, det vill säga de måltider som serveras i skolor, förskolor, sjukhus och äldreboenden, uppgår i Stockholms län till omkring 2 miljarder kronor per år. Den offentliga konsumtionen kan vara ett viktigt verktyg för att nå en mer hållbar konsumtion i linje med nationella och regionala prioriteringar.

Stockholms län växer som besöksmål och placerade sig 2016 på elfte plats i listningen av Europas mest attraktiva destinationer, räknat i antalet kommersiella övernattningar. Den allra största delen av turisterna besöker huvudstaden och dess närområde. Stockholms skärgård är ett viktigt turistmål och marknadsförs av Visit Stockholm som en del av stadens erbjudande. Länets övriga landsbygd har också mycket att erbjuda för både inhemska och utländska besökare och potentialen för måltidsturismen på landsbygden bedöms vara stor.

Bakgrund

Länsstyrelsen i Stockholms län arbetar med att ta fram en regional livsmedelsstrategi för Stockholms län. Strategin ska omfatta hela värdekedjan, från jord till bord, och ska sätta riktningen för den regionala utvecklingen av livsmedelssektorn fram till år 2030. Strategin utgår från målsättningarna i den nationella livsmedelsstrategin och ska bland annat bidra till att regionens livsmedelsproduktion ökar och att länets potential som kulinariskt turistmål tas tillvara. Strategin tas fram i samarbete med Stockholms läns landsting, LRF Mälardalen och Svensk Dagligvaruhandel. En viktig del av processen är förankring och samverkan med regionala aktörer som påverkar eller påverkas av utvecklingen inom livsmedelskedjan i länet.

Nulägesanalysen baseras på litteratur, statistik och intervjuer, samt workshops med livsmedelskedjans regionala aktörer. Det statistiska underlag som sammanställts i arbetet finns med som en bilaga till denna rapport.

Geografiskt sett omfattar nulägesanalysen marknaden i Stockholms län.

I den så kallade gap-analysen som presenteras i rapporten omfattas primärproduktionen i länen i hela Östra Mellansverige; Stockholms, Södermanlands, Uppsala, Västmanlands, Örebro, Gotlands, Gävleborgs och Östergötlands län.

Denna nulägesanalys är en del i arbetet med att ta fram en regional livsmedelsstrategi. Syftet med nulägesanalysen är att identifiera och beskriva förutsättningarna för livsmedelskedjans olika delar i Stockholmsregionen, från primärproduktion och förädling till handel och konsumtion.

Nulägesanalysen ligger till grund för den strategiska inriktning och de insatsområden som formuleras i den regionala livsmedelsstrategin.

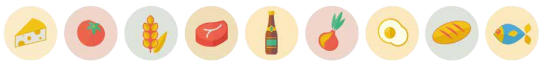

Foto: Mostphotos

Omvärldsanalys

Omvärldsanalysen ger en inblick i livsmedelsproduktionen och konsumtionen i vår omvärld, både i ett globalt perspektiv och på nationell nivå. Detta följs av en genomgång av livsmedelskedjans och livsmedels-systemets delar samt en introduktion till den nationella livsmedelsstrategin.

Produktion och konsumtion – ett globalt perspektiv

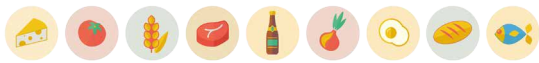
Enligt de senaste årens prognoser från OECD-FAO¹, förväntas konsumtionen av livsmedel i världen öka med 20 procent fram till 2030. Totalt sett är det främst i utvecklingsländerna som konsumtionen ökar. Den ökade efterfrågan drivs av växande befolkningar, en kraftigt växande medelklass med högre inkomster, urbanisering och ändrade kostvanor. En miljömässigt hållbar livsmedelsproduktion liksom mat för hälsa är viktiga samhällsutmaningar. Inte minst ökar efterfrågan på nya, innovativa och hälsosamma livsmedel genom vår moderna livsstil och en i västvärlden åldrande befolkning.

I prognosen från 2016 förväntas samtidigt jordbruksproduktionens ökning att avta under det närmaste årtiondet. Förra årtiondet var produktionsökningen i genomsnitt 2,1 procent per år men framöver förväntas den plana ut till 1,5 procent per år. Effektivitetsvinster i produktionen förväntas ge lägre priser, och en minskande befolkningsökning och gradvis mättnad av konsumtionen i utvecklingsländer förväntas leda till att efterfrågan mattas av och priserna dämpas. Undernärningen förväntas minska, samtidigt som konsumtionen av socker och fett förväntas öka. Resurssvaga regioner förväntas öka importen och den globala exporten kommer även fortsättningsvis vara koncentrerad till vissa regioner. Dock är osäkerheterna i de underliggande bedömningarna stora vad gäller exempelvis oljepriserna, klimatets utveckling, den ekonomiska tillväxten och den politiska utvecklingen.

Under 2015 föll priserna på spannmål, kött och fisk på den internationella marknaden. En stadig tillväxt i utbudet tillsammans med svagare efterfrågan och lägre oljepriser låg bakom denna prisnedgång. Prognoser visar att priserna kommer att minska på sikt och även fortsätta fluktuera, vilket ställer krav på producenterna att kunna hantera pris- och inkomstvariationer. Konsumenter i utvecklingsländer förväntas spendera en allt mindre andel av sin inkomst på mat och de lägre energipriserna förväntas leda till mer konservativa policys för biobränslen.

Den förväntade ökningen av livsmedelsbehovet beräknas kunna tillgodoses genom produktivitetsvinster, främst i utvecklingsländerna. Dock förväntas dagens stora producenter få allt svårare att öka produktiviteten. Handeln med jordbruksprodukter förväntas sakta av, men kommer även fortsättningsvis att vara avgörande för att säkerställa behoven av livsmedel. Flera länder har

¹ OECD/FAO, 2016. OECD-FAO Agricultural Outlook 2016–2025. OECD Publishing, Paris.

infört policys för ökad självförsörjning men trots detta förväntas exporten även fortsättningsvis vara koncentrerad till ett fåtal stora exportörer.

Sveriges handelsutbyte med andra länder

Sverige är i hög grad beroende av import av livsmedel. Importen består i första hand av fisk, frukt och grönsaker, kött, drycker, kaffe och dylikt, samt mejeriprodukter. Dessa produktgrupper står för 78 procent jämnt fördelat av den totala livsmedelsimportens värde, som 2016 var 142 miljarder SEK². Svensk export av jordbruksvaror och livsmedel var 83 miljarder SEK år 2016. Exporten består främst av varugrupperna fisk, diverse livsmedel³, spannmål, och drycker. Dessa produktgrupper står för närmare 75 procent av den totala livsmedelsexportens värde. Sveriges största produktgrupp för export av förädlade livsmedel är beredda fisk- och skaldjursprodukter med ett exportvärde på 7,2 miljarder kronor.

Både importen och exporten ökar normalt sett varje år. En betydande del av importen utgörs av produkter som vi inte producerar själva, som till exempel citrusfrukt, bananer, soja och kaffeböner. Vi importerar också en hel del produkter som direkt konkurrerar med den svenska produktionen. Exempel på sådana produkter är kött, vissa frukter och grönsaker, samt mejeriprodukter.⁴

Från jord till bord – ett systemperspektiv

Regeringens arbete med den nationella livsmedelsstrategin bygger på från jord till bord-principen som säkerställer produkters spårbarhet. Principen är väl förankrad i europeisk livsmedelslagstiftning och policy om livsmedels-säkerhet. Strategin betonar att ett helhetsgrepp ska tillämpas inom livsmedelsområdet.

I början av 2000-talet, efter flera livsmedelsrelaterade larm som ”galna ko-sjukan” och ”dioxinskandalen” som påverkade människors hälsa och skadade allmänhetens förtroende, antog EU en livsmedelslagstiftning med en övergripande struktur för ett vetenskapligt baserat system för livsmedels-reglering i EU⁵. Därefter inrättades en europeisk myndighet för livsmedels-säkerhet (EFSA) för att bland annat ge oberoende vetenskapliga råd om livsmedelsrisker. Helhetssyn i frågan om säkra livsmedel är en stark princip som genomsyrar EU:s arbete med livsmedelsfrågor⁶. Det finns också flera

² Jordbruksverket, 2017. Sveriges utrikeshandel med jordbruksvaror och livsmedel 2014–2016. Rapport 2017:20

³ Soppor, såser, buljonger, margarin, annat matfett, välling och övriga livsmedel m.m.

⁴ Jordbruksverket, 2018. Basfakta om Sveriges handel med livsmedel. Tillgänglig <http://www.jordbruksverket.se/omjordbruksverket/statistik/statistikomr/utrikeshandel/basfaktaomsverigeshandelmedlivsmedel.4.116e9b9d159b31e6cb943e47.html> [2018-02-21]

⁵ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 178/2002: Om allmänna principer och krav för livsmedelslagstiftning, om inrättandet av Europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet och om förfaranden i frågor som gäller livsmedelssäkerhet. Europeiska unionens officiella tidning.

⁶ Bengtsson, B., 2011. *Frame dynamics and stakeholders in risk governance. A study of EU food safety and GMOs*. Lunds universitet.

andra EU-förordningar inom livsmedelsområdet samt en svensk livsmedelslag (2006:804) med syfte att säkerställa en hög skyddsnivå för människors hälsa och för konsumenternas intressen när det gäller livsmedel.

Livsmedelskedjans delar

För att beskriva och analysera livsmedelskedjan från jord till bord används ofta en beskrivning av hur livsmedlen distribueras, det vill säga vägen från producent till slutkonsument⁷. Livsmedelskedjan kan på detta sätt förenklat delas in i fyra delar: primärproduktion, förädling, distribution och slutkonsumtion.

Figur 1. Livsmedelskedjans delar

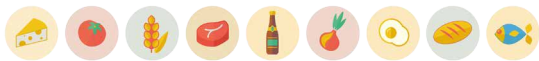
Det första ledet i livsmedelskedjan innefattar enligt denna modell primärproduktion av livsmedel inom till exempel jordbruk, trädgård och fiskerinäring. Även jakt och insamling av vilda bär och svamp ingår. Förädlingsledet består av såväl mer storskalig livsmedelsindustri som mathantverkare och annan småskalig förädling av livsmedel. Distributionen avser länken mellan tillverkare och konsumenter, allt mellan självplock av bär till parti- och detaljhandel med livsmedel. Konsumtionsledet i sin tur består av enskilda och privata konsumenter, men också exempelvis restaurangnäring och offentliga kök.

En sådan förenklad bild av livsmedelskedjan är praktisk att använda när vi vill beskriva flöden och distribution av livsmedel från producent till konsument. I verkligheten är livsmedelssystemet mer komplext och utgörs av komponenter på flera olika nivåer sammanflätade i ett antal processer⁸. Komponenterna kan vara allt från naturresurser och jordbruksprodukter till människor, transporter och klimatpåverkan. Livsmedelssystemets skala kan variera från det lokala systemet på gårdsnivå till stora globala världshandelsystem. Livsmedelssystemet kan också delas in efter en viss kategori av livsmedel, som fågel (kyckling och ägg), kött (nöt, gris och lamm), mejerivaror eller grönsaker, frukt och bär. Ur ett logistikperspektiv ersätts dock ofta begreppet livsmedelssystem med livsmedelskedja.

För långsiktigt hållbara livsmedelssystem är det viktigt med cirkulära flöden där växtnäringsämnen och kol (C) i livsmedelsprodukter efter konsumtion återförs till åkermark. Detta för att säkerställa åkermarkens produktionsförmåga och att minska en mängd miljöproblem.

⁷ Alsanius et al., 2016. Stadsbrukets typologi. SLU, Alnarp.

⁸ Ibid.

Makten i livsmedelskedjan

Livsmedelskedjan kan beskrivas ur ett maktperspektiv. Inom primärproduktionen förväntas konkurrensen vanligtvis vara störst eftersom aktörerna är många till antalet och dessutom relativt små – något som medför en låg koncentrationsgrad. En sådan marknadsstruktur innebär en svag maktposition gentemot andra mer koncentrerade led i kedjan. Livsmedelsindustrin är ingen homogen industri utan består av flera delmarknader där graden av konkurrens skiljer sig åt. Eftersom antalet aktörer är begränsat är koncentrationsgraden högre än i primärproduktionen. Med ett färre antal aktörer kommer också företagets marknadsmakt att vara större och deras förhandlingsposition gentemot de andra leden starkare. Parti- och detaljhandeln kännetecknas i de flesta europeiska länder av en relativt hög koncentrationsgrad – så även i Sverige. Här innehar de tre största aktörerna (ICA, Coop och Axfood) cirka 90 procent av marknaden.⁹

Figur 2. Styrkeförhållanden i livsmedelskedjan

Eftersom förädlingsföretagen även har marknadsmakt gentemot parti- och detaljhandeln uppstår det en så kallad bilateral marknadsmakt; starka aktörer på båda sidor vilket begränsar styrkeförhållandet i båda riktningar. Det har också varit en betydande strukturomvandling inom livsmedelskedjan under de senaste 15–20 åren, vilket har bidragit till ytterligare koncentration i särskilt handelsledet¹⁰.

Mer än hälften av livsmedelsindustrin i Sverige är utlandsägd, vilket är högre än generellt i tillverkningsindustrin¹¹. Av de femton största livsmedelsföretagen i landet ingår de flesta i utlandsägda multinationella koncerner. Lönsamheten för flera delsektorer är låg och gör delar av branschen känslig för förändringar i råvarupriser och efterfrågeförändringar.

⁹ Olofsdotter et al., 2011. Konkurrens och makt i den svenska livsmedelskedjan. Konkurrensverket.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Jordbruksverket, 2012. Marknadsöversikt – livsmedelsindustrin. Rapport 2012:42.

Foto: Mostphotos

Utvecklingen mot större företag är tydlig för hela livsmedelskedjan¹². Bedömningen är att styrkeförhållandet mellan livsmedelsindustrin och handeln även fortsatt kommer att kännetecknas av bilateral marknadsmakt. Utvecklingen mot större företag inom primärproduktionen pågår samtidigt som många jordbruksföretag diversifierar sin verksamhet. Ungefär 70 procent av de svenska jordbruksföretagen rapporterar att de har intäkter från diversifierade aktiviteter som till exempel uthyrning av utrustning och byggnader eller entreprenadverksamhet¹³. Bland andra utvecklingstendenser märks initiativ för kortare livsmedelskedjor, där råvaror och förädlade livsmedel når konsumenterna utan att passera flera mellanled. Exempel på detta är så kallade reko-ringar, Bondens egen marknad eller local food nodes som har utvecklats på många håll i landet de senaste åren.

En nationell livsmedelsstrategi

I januari 2017 presenterade regeringen en nationell livsmedelsstrategi för Sverige¹⁴. Strategin antogs av Riksdagen i juni 2017. Övergripande mål för den nationella strategin är bland annat att främja en konkurrenskraftig livsmedelskedja i Sverige och att bidra till att relevanta nationella miljömål nås. I strategin betonas att sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska och att landets självförsörjning ska öka. Den nationella livsmedelsstrategin utgör ett viktigt underlag och ramverk för den regionala livsmedelsstrategin för Stockholmsregionen.

¹² Olofsdotter et al., 2011. Konkurrens och makt i den svenska livsmedelskedjan. Konkurrensverket.

¹³ AgriFood Economics Centre, 2018. Tillgänglig <http://www.agrifood.se> [2018-03-20]

¹⁴ Regeringen, 2017. En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet. Regeringens proposition 2016/17:104.

Foto: Mostphotos

Länsstyrelsen har i slutet av 2017 fått i uppdrag att genomföra insatser för den nationella livsmedelsstrategins genomförande på regional nivå. De regionala insatserna ska bidra till det övergripande målet för den nationella livsmedelsstrategin samt till ett eller flera av målen inom de tre strategiska områdena; Regler och villkor, Konsument och marknad samt Kunskap och innovation. Länsstyrelsen ska också arbeta för att integrera livsmedelsstrategins mål i sin verksamhet, involvera berörda aktörer och genomföra kommunikationsinsatser för att synliggöra arbetet.

Hållbarhetsutmaningar i livsmedelssystemet

Livsmedelssystemet står inför flera hållbarhetsutmaningar, idag och i framtiden. Några viktiga faktorer för ett hållbart livsmedelssystem är livsmedlens miljö- och klimatpåverkan, pågående klimatförändringar och sårbarheter i livsmedelsförsörjningen. Avsnittet beskriver dessa utmaningar och hur de påverkar eller påverkas av livsmedelssystemets olika delar.

Miljö- och klimatpåverkan

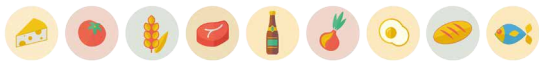
Stockholms län är en växande region och länets miljö utmanas på flera olika sätt. Länets befolkningstillväxt resulterar i stor belastning på luft- och vattenkvaliteten och få av miljömålen bedöms kunna nås före 2020. Konkurrenten om marken är stor och jordbruksmarkens bevarande ställs inte sällan mot andra intressen.

Jordbruket i Sverige har i en internationell jämförelse hög produktivitet och låg miljöpåverkan och det finns en hög miljömedvetenhet och kunskap bland landets livsmedelsproducenter. Jordbruket är en förutsättning för att flera av de svenska miljömålen ska kunna nås och jordbruket bidrar till ett flertal ekosystemtjänster. Närproducerad mat minskar transporterna, öppnar landskapet och minskar samhällets sårbarhet. Betesmarker som betas gynnar både den biologiska mångfalden och kan fungera som kolsänkor. Bruket av jordbruksmarken leder även till bevarande av kulturmiljöer och ett attraktivt landskap för rekreation och friluftsliv. Jordbruksmarken kan ta hand om vissa biprodukter och avfall från samhället. Genom att återföra till exempel matrester, trädgårdsavfall eller godkänt rötslam blir åkermarken en del av ett kretslopp och löser många av stadens avfallsproblem. Energi kan produceras genom produktion av energigrödor, biogas eller förbränning av restprodukter från jordbruket. Livsmedelsproduktionen i Sverige har dock ett antal utmaningar och för en hållbar utveckling är det viktigt att produktionen sker med fortsatt ökad resurseffektivitet.

Hållbarhetsutmaningar

Stockholm är det län i landet som har störst problem med *övergödning* sett till andelen vatten som drabbas. Nästan samtliga avrinningsområden i länet är påverkade av övergödningen. Trots åtgärder visar senare provtagningar i länets sjöar, kustvatten och vattendrag inte tecken på önskad förbättring. Jordbruksmarken, enskilda avlopp, kommunala avlopps-reningsverk, dagvatten och atmosfäriskt nedfall kopplat till trafik är källor till övergödning.¹⁵

¹⁵ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2015. Strategi för miljömålet Ingen övergödning i Stockholms län. Rapport 2015:20.

Ungefär 25 procent, cirka 2 ton CO₂-ekvivalenter per person och år¹⁶, av svenskarnas *växthusgasutsläpp* som påverkar klimatförändringarna är kopplade till livsmedelskonsumtionen i landet^{17 18}. Jordbrukets del av dessa utsläpp kommer huvudsakligen från metan och CO₂ utsläpp från mark och animalieproduktion. Andra betydande utsläpp av växthusgaser kommer från transporter vilka är av särskild vikt i Stockholms län med låg andel lokal försörjning. Därtill kommer de utsläpp som sker i de länder mat importeras från, och transporterna hit, vilka inte räknas med i Sveriges statistik¹⁹.

Försurning av mark och vatten är ett förhållandevis litet problem i länet eftersom nedfallet är litet och markerna kalkrika²⁰. De senaste 15 åren har trenden varit minskande försurning främst på grund av renare fordonsflotta och bättre hantering av kogödsel samt att antalet nötdjur har minskat. Samtidigt har utsläppen från hästgödsel ökat i och med ett ökat antal hästar i länet.²¹

Minskad miljö- och klimatpåverkan

För att uppnå en långsiktigt hållbar livsmedelsproduktion behövs enligt flera forskare en grundläggande förändring, där livsmedelssystemet inte är beroende av ändliga resurser, svårnedbrytbara kemikalier eller där för mycket av ett ämne (som kväve) samlas på fel plats. Livsmedelssystemet behöver ytterligare bidra till ekosystemen det ingår i. För att göra det möjligt behöver fokus även läggas på åtgärder för minskad miljö- och klimatpåverkan och därmed minskad resursförbrukning.

Miljö- och klimatpåverkan från livsmedelssystemet kan minska i huvudsak inom fyra områden:

- Förbättrat nyttjande av resurser i en primärproduktion som inkluderar produktion av ekosystemtjänster
- Minskade förluster i leverans- och konsumtionskedjan
- Förbättrad teknik och logistik för livsmedelstransporter
- Förändrade konsumtionsvanor

¹⁶ Röös et al., 2015. *Evaluating the sustainability of diets – combining environmental and nutritional aspects*. *Environmental Science & Policy*, 47(0). DOI: [dx.doi.org/10.1016/j.envsci.2014.12.001](https://doi.org/10.1016/j.envsci.2014.12.001)

¹⁷ Naturvårdsverket, 2008. Konsumtionens klimatpåverkan. Naturvårdsverket Rapport 5903.

¹⁸ Röös, 2014. Mat-klimat-listan. Version 1.1. SLU, Rapport 2014:077.

¹⁹ Jordbruksverket, 2018. Jordbruket släpper ut växthusgaser. Tillgänglig <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/miljoochklimat/begransadklimatpaverkan/jordbruketsutslappavvaxthusgaser.4.4b00b7db11efe58e66b8000986.html> [2018-03-19]

²⁰ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Försurning. Tillgänglig <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/miljo-och-klimat/tillstandet-i-miljon/sjoar-och-vattendrag/forsurning/Pages/default.aspx> [2018-03-15]

²¹ Miljömålsportalen, 2018. Ingen övergödning. Ammoniakutsläpp Stockholms län. Tillgänglig <https://www.miljomal.se/Miljomalen/Alla-indikatorer/Indikatorsidan/?iid=5&pl=2&l=1&t=Lan> [2018-02-21]

Förbättringar inom samtliga dessa områden behövs för att nå de uppsatta miljö- och klimatmålen^{22 23}. Även om många åtgärder återstår för att minska livsmedelssystemens miljö- och klimatpåverkan finns det goda möjligheter och exempel i Stockholm att inspireras av och jobba vidare på.

Att genomgående förbättra nyttjande av resurser i primärproduktionen kan påverka hela produktionssystem. Det kan innebära att förstärka recirkulationen av biomassa, stärka biodiversiteten och de genetiska resurserna, vårda markförhållandena, minimera förluster, stärka interaktioner och synergier för att främja ekologiska processer och tjänster samt att jobba på både fält- och landskapsnivå²⁴. Det innebär bitvis ingående förändringar som innefattar att till exempel återföra växtnäringsämnen från stad till land.

Recirkulation av näringsämnena

Konsumtionen av livsmedel utgör det enskilt största inflödet av växtnäringsämnen i länet. I ett storstadslän som Stockholm är det angeläget att gå mot en mer effektiv recirkulation av näringsämnena. En utmaning för länet är att hitta tekniska och samhällseliga lösningar som möjliggör hållbara kretslopp av större näringsflöden, som inflödet av livsmedel och hantering av stora volymer avfall och avlopp. Lika viktigt är att hitta lösningar för mindre och renare avloppsflöden, som till exempel lokala reningsverk för enskilda avlopp. En annan av länets stora utmaningar är att få till kretslopp av växtnäring utan att giftiga ämnen byggs upp i marken.

Minskat matsvinn

Att en stor del av den mat som produceras slängs istället för att konsumeras är ett problem som uppmärksammas allt mer de senaste åren. Enligt Naturvårdsverkets rapport Matavfall i Sverige uppstår matsvinn framförallt i de senare leden i livsmedelskedjan; hos detaljhandel, restaurang, storkök och hushåll²⁵. Att minska resursförbrukningen genom att minska matsvinnet, det vill säga sådant matavfall som hade kunnat ätas, är en prioriterad fråga i Sverige och EU. Med 23 procent av Sveriges befolkning boende i länet är det en viktig fråga att arbeta med i Stockholmsområdet.

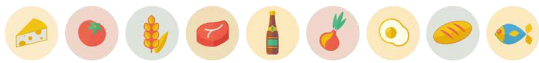
Det finns flera spännande exempel på arbete som pågår för att minska matsvinnet, som kommunala kampanjer i skolor och hushåll, mobilappar för att kunna köpa gårdagens restaurangmat till lägre pris, eller matbutiker som tillsammans med organisationer tar tillvara mat med kort bäst-före-datum. Mycket återstår dock att göra inom området.

²² United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. Tillgänglig <https://sustainabledevelopment.un.org> [2018-03-22]

²³ Godfray et al., 2010. *Food Security: The challenge of feeding 9 billion people*. Science. 327, 812-818. DOI: 10.1126/science.1185383

²⁴ Nicholls et al., 2016. *Agroecology: Principles for the Conversion and Redesign of Farming Systems*. *Journal of Ecosystem & Ecography*. S5:1. DOI: 10.4172/2157-7625.s 5-010

²⁵ Naturvårdsverket, 2016. Matavfall i Sverige – Uppkomst och behandling 2014. Rapport 8765:2016.

Minskade transporter

När det gäller minskning av utsläpp från transporter öppnar digitala lösningar ökade möjligheter till samordning av leveranser in till staden. Med tysta el-bilar kan utsläppen minska samtidigt som leveranser skulle kunna ske vid andra tidpunkter än idag, och därigenom underlätta för smarta logistiska lösningar. Dessutom utgör det ökande intresset för hälsosamma, lokala, säkra och hållbart producerade livsmedel en växande del av marknaden. Det kan öka efterfrågan på svenskproducerade livsmedel framtagna med låg antibiotikaanvändning och som är relativt resurseffektiva och har klart kortare transporter än importerad mat.

Det ökande intresset för gemenskapsodlingar i staden, food tech-lösningar och digitala lösningar för gemensamma utlämningsställen för flera producenter som möjliggör direktförsäljning till kund, visar på ett ökande intresse av lokal produktion. Sammantaget visar exemplen ovan på mångfalden av lokala initiativ och möjligheter som finns i Stockholm län.

Klimatförändringar och livsmedelsförsörjning

Om världens länder fortsätter att släppa ut växthusgaser som i dag kommer medeltemperaturen i Stockholms län vid slutet av seklet att ha stigit med cirka fem grader²⁶. Om vi lyckas minska utsläppen av växthusgaser skulle temperaturökningen istället kunna stanna på cirka tre grader. Det är under vintrarna som den största förändringen kommer att ske. I scenariot med störst klimatförändring blir vintrarna upp till sex grader varmare än idag²⁷.

Det förändrade klimatet kommer att leda både till mer nederbörd och mer torka. Nederbörden kommer att öka med 20–30 procent enligt SMHI:s beräkningar och störst ökning kommer att ske under vinter och vår. Risken för kraftig nederbörd, som skyfall, kan öka med så mycket som 30 procent. Tillgången på vatten förväntas öka under vintern medan de höga temperaturerna under sommaren kan leda till torka. Detta ställer högre krav på jordbrukets vattenanläggningar och behovet av att kunna reglera vattentillgången.

Klimatförändringarna kommer i huvudsak påverka primärproduktionen i Stockholms län genom att växtodlingssäsongen förlängs. Vid nästa sekel-skifte kan vegetationsperioden ha ökat med 2–3 månader och kunna börja redan i februari istället för i mitten av april som idag²⁸. Växtzonerna kommer att flyttas norrut och högre årsmedeltemperatur, mer nederbörd och en ökning av koldioxidhalten i luften kan komma att möjliggöra högre avkastning i odlingen. Det varmare och fuktigare klimatet förväntas även medföra negativa effekter på produktionen som ett ökat antal smittbärande insekter och andra skadegörare, betesparasiter, ogrästillväxt, förskjutningar med otakt mellan blomningsperioder och pollinerare samt svårigheter att bruka och

²⁶ IPCC, 2014. Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press.

²⁷ SMHI, 2015. Framtidsklimat i Stockholms län – enligt RCP-scenarier. Klimatologi Nr 21.

²⁸ Ibid.

Foto: Mostphotos

skörda blöta marker. Den högre medeltemperaturen kan även komma att påverka vilka grödor vi odlar och behov av nya sorter uppstår. Enligt Jordbruksverket kan vi förvänta oss en ökning av höstsådd spannmål jämfört med vårsådd, och odlingen av till exempel majs förväntas öka²⁹. De ökade vattenflödena kan även innebära ökade läckage av växtnäring och växtskyddsmedel.

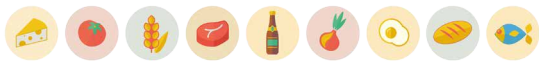
Klimatförändringarna kan även påverka den globala marknaden och efterfrågan på svenska livsmedel. Sveriges livsmedelsförsörjning är idag till stor del beroende av import från andra länder och många av de länder som Sverige importerar från är mer känsliga för klimatförändringar vilket ökar Sveriges sårbarhet. När klimatet runt till exempel Medelhavet blir torrare och varmare kan det i hög grad komma att påverka Sveriges möjligheter till import av frukt och grönt därifrån.

En global marknad

Sveriges lantbrukare konkurrerar på en internationell marknad. På en del områden har svenska lantbrukare bättre produktionsförutsättningar än andra EU-länder, till exempel vad gäller tillgång till vatten och kalla vintrar som minskar smittrycket. Å andra sidan bidrar kortare växtsäsonger, långa avstånd och högre miljö- och djurskyddskrav till försämrad konkurrenskraft som påverkar möjligheten att konkurrera prismässigt. Sammanfattningsvis konstaterar Jordbruksverket att den svenska jordbrukssektorn på många områden tappar i konkurrenskraft mot andra EU-länder³⁰. Dock har priserna på svenskt nöt- och fläskkött varit betydligt högre än det europeiska priset

²⁹ Jordbruksverket, 2007. En meter i timmen - klimatförändringarnas påverkan på jordbruket i Sverige. Rapport 2007:16.

³⁰ SCB, Jordbruksverket, Naturvårdsverket och LRF, 2012. Hållbarhet i svenskt jordbruk 2012.

under senare år på grund av en större efterfrågan på svenskt kött från svenska konsumenter.

Det faktum att kostnadsläget för vissa insatsvaror och arbetskraft är högre än i jämförbara länder ställer krav på lösningar för företagens lönsamhet. Produktivitetsutveckling, där företagsutveckling och strukturomvandling är viktiga delar har utgjort det huvudsakliga sättet att nå lönsamhet. Samtidigt är Sverige ett av de länder i EU som har högst koncentration i handelsledet vilket gör det svårt för mindre aktörer att nå marknaden och bidrar till en ojämn maktbalans³¹. Det finns även en växande trend där företag når lönsamhet genom samverkan kring resurser och försäljning med andra företag, egen förädling och olika former för direktförsäljning till kund.

Hälsa

Många av våra vanligaste sjukdomar är kopplade till vår livsstil, och där är våra kostmönster en starkt bidragande faktor. Världshälsoorganisationen WHO bedömer att sunda levnadsvanor kan förebygga en stor del av våra vanligaste folksjukdomar som diabetes och hjärtsjukdomar. Enligt Livsmedelsverkets äter endast en femtedel av befolkningen den rekommenderade mängden frukt och grönsaker, samtidigt som många konsumerar mycket söta och feta livsmedel med låg näringstäthet³².

En annan viktig hållbarhetsutmaning är det växande antalet bakterier resistent mot antibiotika, vilket är ett växande och mycket allvarligt folkhälsoproblem. Ansvarsfull användning av antibiotika både inom humanmedicin och inom djurhållningen är avgörande för att minska uppkomst och spridning av resistens. Sverige har (tillsammans med Norge och Island) en betydligt lägre användning av antibiotika inom djurhållningen än många andra EU-länder. Kraven på ett högt djurskydd inom svenskt jordbruk gör svenska djur friskare, vilket medför att antibiotikaanvändningen kan hållas på en låg nivå. Ett gott djurskydd och en god djurhälsa hänger därmed samman med en god folkhälsa.

Sårbarhet

Att ha krisberedskap inom livsmedelsförsörjningen blir allt viktigare när oroligheter i världen pågår och klimatet förändras. Svensk jordbruksproduktion har sedan EU-inträdet 1995 sjunkit drastiskt. Under samma period har även Sveriges försörjningsberedskap avvecklats, vilket har ökat samhällets sårbarhet vad gäller tillgången på mat i händelse av kris³³. Allt fler månar om den egna produktionen och många länder har tagit fram strategier för att säkra den inhemska livsmedelsförsörjningen³⁴.

³¹ Eriksson et al., 2016. *Food Chain Sustainability in Sweden - Value Creation through Research?* SLU, Department of Economics.

³² Amcoff et al., 2012. Riksmaten - vuxna 2010–11. Livsmedels- och näringsintag bland vuxna i Sverige. Livsmedelsverket.

³³ Civilförsvarförbundet, 2015. Beredskap i kris - Om livsmedelsstrategi och försörjning.

³⁴ Regeringen, 2017. En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet. Regeringens proposition 2016/17:104.

Foto: Mostphotos

Den svenska produktionen av livsmedel täcker endast inom ett fåtal livsmedelsgrupper den egna konsumtionen. Detta gäller till exempel smör och spannmål. Många andra livsmedel behöver vi importera för att klara behovet³⁵. Vid EU-inträdet 1995 var 75 procent av all mat som konsumerades i Sverige producerad inom landet. Sedan dess har värdet av andelen svensk mat minskat till omkring 50 procent³⁶.

Sverige saknar nationella mål för livsmedelsproduktionens storlek. Vi har i dag inga lager med livsmedel eller kemikalier för dricksvattenproduktion och vi är starkt beroende av att importera insatsvaror till jordbruket, som till exempel gödningsmedel och protein till djurfoder. Istället förlitar sig Sverige på EU:s gemensamma livsmedelspolitik och frihandeln, samt om så skulle krävas på EU:s solidaritetsklausul. Inom offentlig sektor finns dock de som är ålagda att försörja människor med mat, till exempel kommuner och vårdinrättningar.

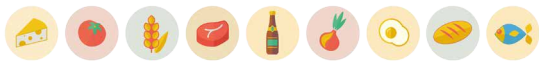
Det finns ett särskilt ansvar för krishantering kopplad till livsmedelsförsörjning hos Jordbruksverket, SVA, kommuner, länsstyrelser och Livsmedelsverket. Exempelvis har Livsmedelsverket ansvar för nationell samordning av kris- och beredskapsplanering för livsmedelsförsörjning i leden efter primärproduktionen.

Livsmedelssystemet är ett geografiskt utspritt system där produktion, förädling, distribution och konsumtion sker på olika ställen. Detta gör livsmedelssystemet beroende av infrastruktur, fungerande transporter och

³⁵ Livsmedelsverket, 2011. Livsmedelsförsörjning i ett krisperspektiv.

³⁶ LRF, 2015. Beräkningar baserade på statistik från SCB. Tillgänglig

<http://news.cision.com/se/lrf--lantbrukarnas-riksforbund/r/10-saker-du-inte-visste-om-sveriges-bonder-och-klimatet.c9874315> [2018-03-20]

bränsle. Stora delar av livsmedelsförsörjningen är beroende av fossil energi. I produktionen används till exempel stora mängder diesel och eldningsolja, såväl i primärproduktionen som i förädlingsledet. Primärproduktionen är också beroende av en tillförsel av andra insatsvaror och fungerande tekniska system, som kraftfoder, mineralgödsel, ventilationssystem, vattentillgång med mera. Den tekniska utvecklingen gör att även beroendet av tele- och datakommunikation har ökat.

Regional beroendeanalys

Länsstyrelsen har gjort en analys av sårbarheter och beroenden i livsmedelskedjan³⁷. I den framgår bland annat vilka fungerande funktioner som lantbruket är beroende av för sin produktion:

- Fysisk infrastruktur (att vägarna klarar av tunga transporter/fordon, att inte framkomligheten försämras för stora maskiner på vägarna)
- Teknisk infrastruktur (Internet/bredband, elförsörjning, vattenförsörjning)
- Verksamhetsnära IT-system
- Regelverk och värderingar (vatten- och miljölagstiftningen, klassning av vägar, detaljplanering, bredbandsutbyggnad)
- Personalförsörjning (specifik kompetens, särskilt teknisk/IT)
- Information (dialog med kommuner om detaljplanering och riksdag om nya lagar, tillämpning av lagar)
- Kapital, insatsvaror/tjänster (drivmedel, maskiner, foder).

Sårbarheten i primärproduktionen går inte att enkelt åtgärda genom att byta ut enskilda produktionssätt på gården. Men på gårdsnivå kan till exempel insatser göras för att använda energin till flera funktioner innan den är förbrukad eller minska energiförbrukningen hos enskilda maskiner. För att lyckas med det krävs smart planering samt nya innovationer och tekniker. En viktig slutsats av de analyser som gjorts är att en framtida konkurrenskraftig jordbrukssektor i sig inte kan ses som en garant för en tryggad livsmedelsförsörjning i händelse av kris eller krig.

³⁷ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Beroendeanalys livsmedelsförsörjning i Stockholms län, ej publicerad.

Stockholmsregionens förutsättningar

I Stockholms län bor nästan en fjärdedel av landets befolkning och omkring en fjärdedel av alla som flyttar till Sverige väljer i dagsläget att bosätta sig i länet³⁸. Samtidigt finns tre procent av landets åkermark och tre procent av jordbruksföretagen här³⁹. Det gör Stockholms län i hög grad beroende av transporter och införsel av livsmedel vilket innebär en stor sårbarhet.

I detta avsnitt beskrivs de förutsättningar som råder för livsmedelsproduktion, handel och konsumtion i Stockholmsregionen. Här ges en introduktion till Stockholm som tillväxt- och innovationsregion, länets naturgeografi, markanvändning och besöksnäring samt data över primärproduktion, livsmedelsförädling, handel och konsumtion i länet idag.

En tillväxt- och innovationsregion

Stockholms län är en av de snabbast växande regionerna i Europa och har under de senaste tio åren stått för 45 procent av Sveriges befolkningsökning. Befolkningsmässigt är Stockholms län det tredje största landsbygdslandet i landet, med drygt 160 000 invånare utanför tätort⁴⁰. Befolkningsmängden i den tätortsnära landsbygden har mellan 2000 och 2015 ökat med 67 procent, medan resten av länet (borträknat skärgården) ökat med cirka 20 procent. De senaste tio åren har länet även svarat för drygt 40 procent av den totala sysselsättningsökningen och nära 40 procent av den nationella tillväxten. Detta innebär att Stockholm bedöms vara landets mest utvecklingskraftiga region och en av EU:s starkaste arbetsmarknader⁴¹.

Den genomsnittliga utbildningsnivån hos länets invånare är högre än för riket i övrigt⁴² och regionen har fler företag i relation till befolkningen, en större andel nya företag och fler kvinnor som är företagare⁴³. Sysselsättningsgraden är en av de högsta i jämförelse med övriga europeiska huvudstäder och regionen ligger högt i många internationella innovationsrankingar⁴⁴ med framgångsrika branscher, universitet och högskolor⁴⁵. Regionen är särskilt stark inom områden som IKT, hälsa, life science och

³⁸ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2017. Stockholm 2018 – full fart framåt! Rapport 2017:23.

³⁹ Jordbruksverket, 2017. Jordbruksmarkens användning 2017. Statistiskt meddelande JO 10 SM 1703.

⁴⁰ Stockholms läns landsting. Landsbygds- och skärgårdsstrategi för Stockholmsregionen. Rapport 2018:2

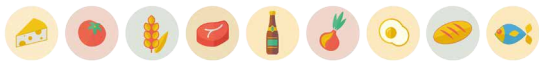
⁴¹ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2017. Stockholm 2018 Full fart framåt. Rapport 2017:23.

⁴² SCB, 2017. Utbildningsnivå efter län och kön. Statistikdatabasen.

⁴³ Stockholms läns landsting, 2017. RUFS 2050, Europas mest attraktiva storstadsregion. Utställning 27 juni-3 november Kortversion.

⁴⁴ European Commission, 2017. Regional Innovation Scoreboard 2017.

⁴⁵ Stockholms läns landsting, 2017. RUFS 2050, Europas mest attraktiva storstadsregion. Utställning 27 juni-3 november Kortversion.

Cleantech⁴⁶. Agtech och Foodtech är begrepp som dyker upp allt oftare när vi talar om framtidens livsmedelssystem. Innovation, digitalisering och ny teknik är på väg att omvandla livsmedelskedjan både globalt och i Sverige. Att Stockholm har en stark techscen kan även gynna utvecklingen inom nya techområden.

Sysselsättning

Även om primärproduktionen av livsmedel är en relativt liten bransch i Stockholms län, så sysselsätter livsmedelskedjan totalt sett ett stort antal personer. Stockholm är det län i landet där sysselsättningen och antalet små- och medelstora företag inom livsmedelsbranschen har ökat mest de senaste åren⁴⁷. Under 2014 sysselsatte de olika delsystemen i kedjan (primärproduktion, livsmedelsförädling, parti- och detaljhandel, centralköks- verksamhet och restaurang/catering) mer än 80 000 individer sammantaget⁴⁸.

Konsumtionsledet, främst inom restaurang/catering, är den del av livsmedelskedjan som sysselsätter flest stockholmare. År 2014 var omkring 39 000 personer sysselsatta i företag inom restaurang- och cateringbranschen, vilket är mer än 30 procent av totala antalet sysselsatta i hela landet inom branschen. För primärproduktionen var motsvarande andel fyra procent samma år.⁴⁹

Företagande

Förutsättningarna för entreprenörskap och nyföretagande är goda i länet. Under 2016 startades cirka 23 000 nya företag, vilket motsvarade 32 procent av alla nya företag i landet⁵⁰. Det finns stora skillnader i företagande mellan olika grupper. En tredjedel av företagen i länet drivs av kvinnor och två tredjedelar av män⁵¹. På länets landsbygd är skillnaderna ännu större vad gäller kvinnors och mäns företagande, cirka en fjärdedel av företagen på landsbygden drivs av kvinnor⁵². Lite drygt en femtedel av företagen i länet som helhet har utländsk bakgrund, på landsbygden i länet har endast en tiondel av företagen utländsk bakgrund⁵³.

⁴⁶ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2015. Kartläggning av styrkeområden i Stockholmsregionen. Rapport 2015:4

⁴⁷ Tillväxtverket, 2018. Smart industri – en nyindustrialiseringsstrategi för Sverige. [PowerPoint 2018-05-21]

⁴⁸ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Tillväxtanalys, 2017. Nystartade företag i Sverige 2016. Statistik 2017:04.

⁵¹ Tillväxtverket, 2017. Företagens villkor och verklighet 2017, Stockholms län.

⁵² Länsstyrelsen i Stockholms län, 2015. Hur arbetar vi systematiskt med ett integrationsperspektiv i landsbygdsutveckling? Rapport 2015:1.

⁵³ Ibid.

Foto: Christina Fagergren

Utöver problem med kompetensförsörjning anges tillgång till lån och krediter som ett stort tillväxthinder bland företagen i Stockholms län, även i något större utsträckning än rikssnittet. De innovativa företagen anser oftare än andra företag att tillgång till finansiering är ett stort hinder för utveckling och tillväxt inom företaget⁵⁴. Lagar och regleringar kan vara ytterligare en barriär som framförallt mikro- och småföretagare upplever vid produktion och förädling av livsmedel. Tillsyn och regler är i dagsläget lika oavsett hur stort företaget är, vilket kan innebära stora ekonomiska påfrestningar för de mindre företagen⁵⁵.

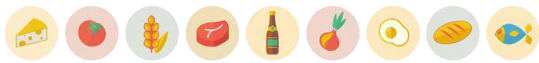
Tillgång till rådgivning och stöd

I länet finns en etablerad struktur för högskolenära företagande, med exempelvis ”drivhus” och innovationskontor som erbjuder stöd och rådgivning för studenter, anställda och forskare. Genom den digitala plattformen Verksam.se kan företagare på ett enkelt sätt få tillgång till samlad service och information från flera myndigheter. Plattformen har under senare år kompletterats med regional information.

Södertälje kommun står bakom projektet MatLust, som vänder sig till små och medelstora företag inom livsmedelsnäringen. Genom att erbjuda kostnadsfria utvecklingsprogram, aktiviteter, nätverk och andra former av

⁵⁴ Tillväxtverket, 2017. Finansiering i svenska företag. Rapport 0246.

⁵⁵ Stockholms läns landsting. Landsbygds- och skärgårdsstrategi för Stockholmsregionen. Rapport 2018:2

stöd till små och medelstora företag, ska tillväxten och hållbarheten inom livsmedelsnäringen i Stockholmsregionen stärkas. MatLust är en del av Södertälje Science Park och en målsättning är även att utveckla Södertälje till ett kunskapscentrum och en kreativ mötesplats för mat och hållbarhet.

Länsstyrelsen erbjuder, genom åtgärder i landsbygdsprogrammet, möjlighet till projekt- och investeringsstöd och olika former av rådgivning och kompetensutveckling för företag och organisationer i primärproduktionen och övriga delar av livsmedelskedjan.

Samverkan för innovation

Samverkan är nödvändig för att upprätthålla och stärka innovationsförmågan i länet. Genom olika former av samarbete kan den kompetens som behövs i innovationsprocessen säkras. Plattformen Innovationskraft Sthlm är ett exempel på samverkan mellan framför allt offentliga aktörer och forskningen i Stockholms län. Länsstyrelsen, Landstinget, KTH, Stockholms universitet, Karolinska Institutet, Stockholms stad, Stockholm Business Region, Kommunförbundet i Stockholms län och Handelskammaren står bakom plattformen och syfte med samarbetet är att bidra till ökad innovationskraft i regionen.

Natur och geografi

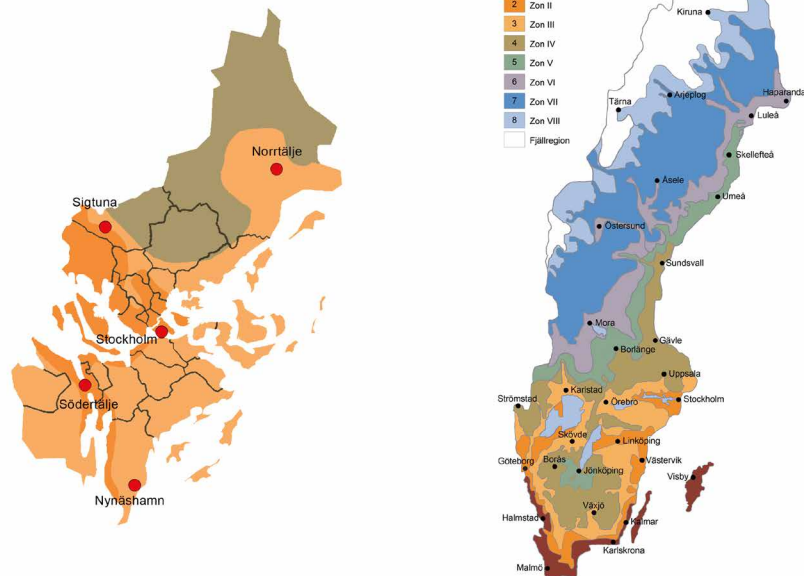
Sverige är indelat i naturliga jordbruksområden med utgångspunkt i de förhållanden som påverkar förutsättningarna för jordbruk, såsom bergarter, jordarter, topografi och klimat. Östra Mellansverige utmärks av omväxlande terräng, där sprickdalar fyllts med lersediment som bildat större eller mindre slätter. Bebyggelsen återfinns i huvudsak på höjder i terrängen och på impediment i lermarken i form av berg i dagen eller olika moränformationer.

Odlingszoner

Stockholms län har tre olika odlingszoner. Mälareöarna och stränderna kring Mälaren, i ett stråk norr ut mot Sigtuna, tillhör odlingszon II. Det innebär ett mildare klimat och en längre växtperiod än i övriga delar av länet. Förutsättningarna för att odla frukt som behöver en lång tid för mognad är särskilt fördelaktiga här. Hela kustområdet upp till Norrtälje kanal ligger inom odlingszon III, medan de inre delarna av Uppland samt kustzonen från Vätö och norrut tillhör odlingszon IV och har kortare vegetationsperiod och ett något kallare klimat.

Copyright: Riksförbundet Svensk Trädgård
Publiceras med RST:s tillstånd, www.tradgard.org

Figur 3. Odlingszoner i Stockholmsområdet (Källa: Svensk trädgård)

Kulturgeografiska områden

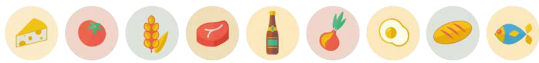
Det naturgivna landskapet bestämmer i stora drag kulturlandskapets utseende och utgör grunden för produktionsinriktningen och hur människan har kunnat nyttja de naturliga förutsättningarna. Stockholm som marknad har tidigt möjliggjort import, export och specialisering inom olika typer av varu- och tjänsteproduktion, inte minst inom jordbruksnäringen. Färsk mjölk, slaktdjur, frukt och grönsaker har exempelvis varit viktiga leveransvaror för jordbruken i stadens omland. Närheten till Stockholm som huvudstad har också haft en avgörande inverkan på länet beträffande exempelvis produktionsspecialisering, ägandeformer och bebyggelse. Grovt kan länet delas in i fyra olika natur- och kulturgeografiskt präglade bygder; slättbygd, övergångsbygd, skogsbygd och skärgårdsbygd.

Slättbygd

Slättbygderna i länet omfattas bland annat av Södertörn, Mälardalen och hela Upplands-Bro kommun. Även delar av Enhörnalandet, Mörkö, stora delar av Sigtuna och Vallentuna kommuner ingår, liksom delar av Norrtälje kommun i omgivningarna runt sjön Erken. I dessa områden återfinns de flesta av länets stora spannmålsjordbruk. Här återfinns också de större godsen och bondbyarna.

Övergångsbygd

Största delen av länet utgörs av så kallad övergångsbygd; omväxlande och småbruten miljö med en variation mellan skog- och åkerlandskap. Övergångsbygd har länge karaktäriserats av balans mellan animalieproduktion

och spannmålsodling. Idag finns här de flesta av länets kvarvarande lantbruk med mjölkproduktion, men huvudsakligen bedrivs numera jordbruk med vallodling och dikor. Även här finns slott och herrgårdar, byar och gårdar.

Skogsbygd

I de skogspräglade områdena i norr och söder är förutsättningar för åkerbruk sämst. Många av länets mjölkgårdar återfinns i dessa trakter. Den goda tillgången på skog har haft betydelse för etablering av järnbruk och sågverk och har för bondebefolkningen i området också gett möjligheter till extra utkomst genom kolning och körslor.

Skärgårdsbygd

Stockholms skärgård är landets största, med cirka 30 000 öar, kobbar och skär. Landskapet karaktäriseras av ett mosaiklandskap med en stor del berg i dagen, skog och utpräglad småskalighet. Historiskt sett utgjorde fisket näringsbasen för skärgårdsbefolkningen. Den norra delen av skärgården har präglats av självägande och den södra delen av adelns innehav. Idag präglas bebyggelsen i skärgården av sommarstugor och fritidshus. Naturförutsättningarna har gjort att möjligheter till expansion av jord- och skogsbruk har varit begränsade i skärgården, men kontakterna med Stockholmsmarknaden har tidigt varit betydelsefullt. Verksamheten i skärgården karaktäriseras av mångsyssleri och på några öar finns få eller mindre dikobesättningar.

Markanvändning

År 2017 uppskattades länets landareal till 652 413 hektar, vilket utgör 1,6 procent av Sveriges totala landyta. Av den är 12 procent (80 481 hektar) åkermark och 1,6 procent (10 848 hektar) ängs- och betesmark, vilket motsvarar 3 procent av åkermarksarealen och 2 procent av ängs- och betesmarksarealen i landet. Samtidigt består över 40 procent av länets landyta av skog⁵⁶.

Konkurrens om marken

Sedan 2007 har den brukade arealen betesmark och slåtteräng minskat med drygt 20 procent⁵⁷ och arealen åkermark med drygt 4 procent i länet⁵⁸. I takt med länets snabba befolkningsökning är konkurrensen om marken stor, och i vissa områden är jordbruksmarken utsatt för ett ökat exploateringsstryck.

Under perioden 2011–2015 exploaterades cirka 3 000 hektar jordbruksmark i landet⁵⁹. Av dessa exploaterades omkring 130 hektar jordbruksmark (104 hektar åkermark och 26 hektar betesmark) i Stockholms län. Efter Halland och Blekinge är Stockholm ett av de län som exploaterat störst andel

⁵⁶ SCB, 2017. Land- och vattenarealer. Statistiska centralbyråns statistikdatabas <http://www.statistikdatabasen.scb.se/>

⁵⁷ Jordbruksverket, 2017. Betesarealens användning efter län/riket och gröda. År 2003–2017. Jordbruksverkets statistikdatabas <http://statistik.sjv.se/>

⁵⁸ Jordbruksverket, 2017. Åkerarealens användning efter län/riket och gröda. År 1981–2017. Jordbruksverkets statistikdatabas <http://statistik.sjv.se/>

⁵⁹ Jordbruksverket, 2017. Exploatering av jordbruksmark 2011–2015. Rapport 2017:5.

jordbruksmark i landet under perioden. I likhet med landet i övrigt är syftet med exploateringen främst att bygga bostäder.

En stor andel av den exploaterade jordbruksmarken ligger i eller i nära anslutning till en tätort. Samtidigt finns en övervägande del av den mest högvärdiga åkermarken i länet inom 3 kilometer från tätortsbebyggelse⁶⁰. För en hållbar livsmedelsförsörjning är det av stor vikt att den bördiga jorden förvaltas och värnas. En god odlingsjord utvecklas genom biologiska processer och ett långsiktigt arbete från dem som brukar den. Att återställa jordbruksmark, som har exploaterats för bebyggelse- eller infrastrukturändamål, är i det närmaste omöjligt. Exploateringen påverkar jordmånen, den biologiska mångfalden, kulturmiljön och det öppna landskapet.

Höga markpriser, svårigheter med kapitalförsörjning och dålig lönsamhet försvårar lantbrukets expansionsmöjligheter och är även en bakomliggande orsak till minskningen av jordbruksmark i länet. Ökande markpriser gör det mer attraktivt för jordbrukare att stycka av och sälja mark än att bruka den. Det blir också dyrare att köpa jordbruksmark för expansion eller nyetablering, särskilt mark av högre kvalitet. Särskilt tätortsnära lantbruk får svårt att bevara sin verksamhet om incitamenten för att stycka av och sälja mark blir högre än att fortsätta bruka den. De höga markpriserna och bristen på finansiering gör att det är svårt för unga företagare eller andra nyetablerare att köpa en gård och starta jordbruksverksamhet från grunden. Det försvårar också för generationsväxling av befintliga verksamheter.

Primärproduktion

Primärproduktion av livsmedel – jordbruk, fiske, vattenbruk och trädgårdsodling – är en ganska liten bransch i Stockholms län. Knappt 1 900 personer arbetade inom primärproduktionen 2016, vilket är en låg andel av befolkningens mängd jämfört med resten av landet⁶¹.

Cirka 3,5 procent av Sveriges primärproduktion kommer från Stockholms län, mätt som omsättning. Omsättningen per företag inom primärproduktionen (alla produktionsgrenar sammantaget) är lägre i Stockholms län än det svenska genomsnittet. Omsättningen ökade dock med hela 30,3 procent under åren 2012–2016, jämfört med en ökning på 4,8 procent i landet som helhet. Merparten av denna omsättningsökning finns inom grönsaksproduktionen, som vuxit markant i länet på senare år. Även om sysselsättningen i länets primärproduktion inte är så hög har den ökat under de senaste åren, inom alla delar utom mjölkproduktionen.⁶²

⁶⁰ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2013. SWOT-analys och nulägesbild av Stockholms läns landsbygd.

⁶¹ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

⁶² Ibid.

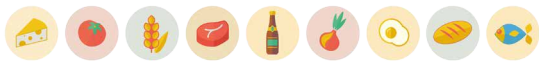

Foto: Mostphotos

Bland företagsledarna inom länets primärproduktion är männen i majoritet inom alla produktionsgrenar⁶³. Även sett till sysselsättningen är primärproduktionen en mansdominerad bransch. I de flesta produktionsgrenar arbetar fler män än kvinnor, vilket i särskilt hög grad gäller för fisk, spannmål, kött och mjölkproduktion. Produktionen av fågel och grönsaker har en mer jämn könsfördelning bland de anställda.⁶⁴

Jordbruk

I Stockholms län finns cirka 1 800 jordbruksföretag⁶⁵. De flesta av länets jordbruksföretag är belägna norr om Norrtälje, i Södertälje kommun och på södra Södertörn. Den genomsnittliga företagsstorleken (antal hektar brukad åkermark) är ungefär som riksgenomsnittet; 44 hektar i Stockholms län jämfört med 43 hektar i Sverige. De vanligaste grödorna sett till brukad åkerareal är vall och spannmål (främst höstvet och vårkorn). 2017 utgjorde betes- och slåttervall respektive spannmål omkring 40 procent vardera av åkermarksarealen i länet⁶⁶. Sett till omsättning är spannmålsodling den största produktionsgrenen bland länets jordbruksföretagare och omsättningen

⁶³ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Intersektionell statistik över livsmedelsföretag i Östra Mellansverige, ej publicerad.

⁶⁴ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

⁶⁵ Enligt definitionen i Lantbruksregistret: Företag som uppfyller något av kriterierna: a) Företag med mer än 2 hektar åkermark. b) Företag med högst 2 hektar åkermark men med stora djurbesättningar med nötkreatur, får, svin eller höns. c) Företag med trädgårdsodling som omfattar minst 200 m² växthusyta eller minst 2 500 m² frilandsareal. Odling i hemträdgårdar eller för husbehov ingår inte.

⁶⁶ Jordbruksverket, 2017. Jordbruksmarkens användning 2017. Statistiskt meddelande JO 10 SM 1703.

ökade med 4 procent under åren 2012–2016. Spannmålsodlingen sysselsätter också flest⁶⁷.

Stockholm utmärker sig genom att vara det län som har högst andel jordbruksmark i träda i hela landet. 13 procent av åkermarksarealen låg i träda 2017, jämfört med 6 procent träda i landet som helhet.⁶⁸ Det saknas idag sammanställd kunskap om var dessa marker är belägna, vad det är för typ av mark och hur ägandeförhållanden ser ut.

Andelen ekologiskt brukad jordbruksmark i Stockholms län är närmare 16 procent, vilket är något under genomsnittet i landet. Ökningen av den ekologiskt brukade arealen har varit jämförelsevis liten i länet under perioden 2009–2017, endast 18 procent jämfört med nära 50 procents ökning i hela landet.⁶⁹

Animalieproduktionen i länet är koncentrerad till slättbygderna vad gäller svin och höns, och till mellanbygderna vad gäller nöt och får. Animalieproduktionen minskar inom de flesta produktionsinriktningar. Mellan åren 2010–2016 minskade antalet nötkreatur med 17 procent till 17 000 djur och antalet slaktsvin minskade med 29 procent till 7 800 djur⁷⁰. Antalet företag med inriktning på mjölkproduktion i länet är lågt, och liksom i resten av landet är antalet minskande. Stockholms mjölkproducenter finns idag främst i Norrtälje och Södertälje kommun. 2016 fanns 75 mjölkproducenter i länet och produktionen sysselsatte cirka 140 personer⁷¹. Mjölken producerades av knappt 2 900 mjölkkor⁷². Av mjölkorna var nästan 25 procent ekologiska 2016⁷³.

Medelåldern bland länets jordbruksföretagare är hög och de flesta är jordbrukare på deltid⁷⁴.

⁶⁷ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

⁶⁸ Jordbruksverket, 2017. Jordbruksmarkens användning 2017. Statistiskt meddelande JO 10 SM 1703.

⁶⁹ Jordbruksverket, 2017. Ekologiskt odlad jordbruksmark i hektar efter län/riket. År 2009–2017. Jordbruksverkets statistikdatabas. <http://statistik.sjv.se/> [2018-06-08].

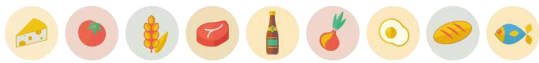
⁷⁰ SCB, 2017. Jordbruksstatistik sammanställning 2017.

⁷¹ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

⁷² Jordbruksverket, 2018. Husdjur efter län/riket och djurslag. År 1981–2017. Jordbruksverkets statistikdatabas. <http://statistik.sjv.se/> [2018-05-20]

⁷³ Jordbruksverket, 2016. Antal omställda ekologiska djur, län/ riket. År 2009–2016. Jordbruksverkets statistikdatabas. <http://statistik.sjv.se/> [2018-06-08]

⁷⁴ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2015. Landskapshistorisk analys av Stockholms län. Rapport 2015:27.

Fiske och vattenbruk

Mälaren är landets tredje största sjö och delas av fyra län; Stockholms, Uppsala, Södermanlands och Västmanlands län. Stora delar av Mälaren är enskilda vatten. Mälaren är en artrik sjö och utgör riksintresse för yrkesfisket. Här förekommer ett långsiktigt hållbart (MSC- certifierat) och mycket lönsamt fiske efter arter som gös och abborre. Merparten av fisken säljs idag på Stockholms Fiskauktion som öppnade i november 2016. Antalet yrkesfiskare har minskat kraftigt de senaste årtiondena och idag finns endast ett 30-tal licensierade yrkesfiskare i länet.

Traditionellt har länets vattenbruk bestått av kassodlingar med regnbåge i skärgården. Denna verksamhet har minskat i omfattning och idag finns endast en större anläggning kvar. Det förekommer emellertid även odling av kräfter samt öring för utsättningsändamål. Under de senaste åren har intresset för landbaserade odlingar ökat och för närvarande finns flera försöksanläggningar och det pågår en kontinuerlig utveckling.

I Stockholmsregionen finns ett mycket stort underlag för utvecklande av varor och tjänster i fiskesektorn. Fiskkonsumtionen i länet uppgår till cirka 31 000 ton per år, turismen är omfattande liksom stockholmarnas intresse för fritidsfiske. För fisketuristisk verksamhet är fjärdarna närmast Stockholm rika på fisk, bland annat abborre, gös och gädda. Att fiska i och nära staden är attraktivt, framförallt för utländska turister. Det finns även mycket goda möjligheter att kombinera traditionellt skärgårdsfiske och förädling, sportfiske och turistisk verksamhet⁷⁵.

Länsstyrelsen har genom intervjuer med enskilda fiskare kartlagt fisktillgången inom en radie av 25 mil från Stockholm. Resultatet visar att det finns ett 80-tal fiskare som är intresserade av att leverera fisk till Stockholm samt att den totala mängden uppgår till cirka 800 ton.⁷⁶

Kustfiskbestånden längs ostkusten är hårt trängda, både från en omfattande påverkan från sötvattensområdena på land och från en lika omfattande påverkan från det öppna havet. Under senare år har det noterats stora nedgångar i kustfiskbestånden. Miljön längs kusterna är mycket påverkade av strandexploatering, sjösänkningar, utdikning av våtmarker, skogs- och jordbruksmark⁷⁷. I de yttre delarna av skärgårdarna är en förklaring storskaliga miljöförändringar i hela Östersjön^{78 79}. Framförallt tillskrivs övergödning, fisket och i viss mån klimatförändringar som orsaker. Ökande populationer av gråsäl och skarv har negativ påverkan på fiskbestånden. Förutom konkurrens om fisken skadar gråsäl fisknäten.

⁷⁵ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2013. SWOT-analys avseende Havs- och fiskerifonden för Stockholms län.

⁷⁶ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2012. Stockholms fiskmarknad – delrapport, kartläggning. Rapport 2012:29.

⁷⁷ Ljunggren et al., 2005. Rekryteringsproblem hos Östersjöns kustfiskbestånd. FINFO 2005:5.

⁷⁸ Österblom et al., 2007. *Human-induced trophic cascades and ecological regime shifts in the Baltic Sea*. *Ecosystems* 10:877–889.

⁷⁹ Cassini et al., 2008. *Multi-level trophic cascades in a heavily exploited open marine ecosystem*. *Proceedings of the Royal Society B* 275:1793–1801.

Foto: Mostphotos

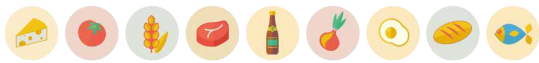
Kommersiell trädgårdsodling

Med kommersiell trädgårdsodling avses här odling av grönsaker, potatis, frukt och bär samt prydnads- och plantskoleväxter. Trädgårdsodlingen producerar betydligt högre värden per ytenhet än övrigt jordbruk men kräver också mycket kapital, arbete och kunskap. Branschen är diversifierad med både stora specialiserade växthusföretag och mindre företag med både växthus- och frilandsodling samt kompletterande verksamhet som djurhållning och spannmålsodling.⁸⁰

Det har skett stora förändringar inom trädgårdsodlingen de senaste åren. Mellan åren 2002–2011 har antalet trädgårdsföretag minskat kraftigt, samtidigt som den odlade arealen i stort sett är oförändrad på nationell nivå⁸¹. Mellan åren 2002–2011 minskade antalet företag inom branschen med 40 procent. Minskningen har varit jämt fördelad över alla storleksklasser utom de allra största företagen, som istället har ökat i antal. Samma utveckling kan ses inom jordbruket i stort, men utvecklingen inom trädgårdsodlingen har gått betydligt snabbare. Även om den totalt odlade arealen i landet är oförändrad finns det geografiska förändringar. Samtidigt som arealen ökade med 11 procent i Götaland, minskade den istället med 49 procent i Svealand och många av de företag som tidigare var verksamma i Stockholms län har försvunnit.

⁸⁰ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2017. Kartläggning av trädgårdsodlingen i Östra Mellansverige, ej publicerad.

⁸¹ Jordbruksverket, 2014. Trädgårdsbranschens struktur – Svenska trädgårdsföretag 2011. Statistikrapport 2014:06.

År 2014 fanns 88 trädgårdsföretag och nästan 7 procent av landets växthusareal i Stockholms län. Det är anmärkningsvärt då andelen frilandsareal för trädgårdsodling i länet är mindre än en procent av Sveriges frilandsareal. Jämfört med övriga län i Östra Mellansverige⁸² har Stockholms län både flest antal grönsaksföretag och flest anställda inom branschen. Grönsaksodlingen (odling på friland och i växthus) är den del av primärproduktionen som sysselsätter relativt sett flest i Stockholms län, 16 procent av antalet sysselsatta inom Sveriges grönsaksproduktion finns i Stockholm. Antalet företag är dock inte så stort, vilket talar för att grönsaksproducenterna i länet är stora företag.⁸³

Även sett till omsättning är grönsaksodlingen en av de största branscherna inom länets primärproduktion. Omsättningen ökade med över 350 procent mellan åren 2012–2016. Utvecklingen är sannolikt en följd av att det i länet finns ett par växthusföretag som har ledande ställning på den nationella marknaden vad gäller krukodling av sallat och kryddor.

Produktion av potatis, samt frukt och bär är små branscher i länet, både sett till omsättning, antal företag och sysselsättning. För potatis har Stockholms län bland den lägsta sysselsättningen och lägst antal företag bland de sju länen i Östra Mellansverige. Under 2017 odlades omkring 80 hektar matpotatis i länet⁸⁴.

Stadsodling

Att odla mat i staden är en historisk tradition som har fått ett uppsving på senare år. Intresset för att odla sin egen mat ökar i hela Sverige och en större ökning kan ses bland storstadsbor⁸⁵. Ökat fokus på självförsörjning, inriktning mot en mer hållbar stadsutveckling och efterfrågan på lokalt producerade råvaror kan ligga bakom det ökade intresset. Globalt sett spelar stadsodlingen en betydande roll för städernas livsmedelsförsörjning, i synnerhet i länder med mer knappa ekonomiska resurser⁸⁶.

Runtom i Stockholms läns urbana miljöer finns idag småskaliga odlingar i form av odlingslotter, koloniträdgårdar, trädgårdsland, odling i pallkragar och på balkonger, takodling, väggodling, hydroponisk odling inomhus, parkodling med mera. Odlingarna drivs både av enskilda privatpersoner, som gemenskapsodlingar eller av föreningar och företag. Det finns flera exempel på restauranger som hämtar sina råvaror från egna odlingar i staden. Flera av

⁸² Gävleborgs, Uppsala, Västmanlands, Södermanlands, Örebro, Östergötlands, Gotlands och Stockholms län.

⁸³ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

⁸⁴ Jordbruksverket, 2017. Jordbruksmarkens användning 2017. Statistiskt meddelande JO 10 SM 1703.

⁸⁵ Plantagen och HUI Research, 2016. Växttrender 2016.

⁸⁶ Naturskyddsföreningen, 2012. Växer framtidens mat mellan höghusen? Rapport.

Foto: Christina Fagergren

länets kommuner har idag riktlinjer eller strategier som uppmuntrar initiativ till stadsodling och upplåter mark för odling, som till exempel Stockholms stad, Södertälje kommun och Sundbybergs kommun. Sundbyberg var först i landet med att ta fram en kommunal strategi för stadsodling⁸⁷.

Det saknas idag tillförlitliga siffror på hur stora volymer som stadsodlingen producerar. Även om stadsodling inte kan göra en region som Stockholm självförsörjande på mat, kan det vara ett viktigt tillskott för den enskilde och ökar möjligheten att få tillgång till lokalt producerade livsmedel. Stadsodling bidrar också på ett konkret sätt till att öka medvetenheten om hur mat produceras.

Jakt och vilt

I Stockholmsregionen finns de flesta av landets viltarter som jagas för humanföda. De vanligaste arterna sett till antal avskjutningar är gräsand, vildsvin, rådjur, dovhjort, fasan, fälthare, älg, kronhjort, raphöna, skogshare och orre⁸⁸.

⁸⁷ Tottmar, M., 2015. Här ska väggarna grönska. Dagens Nyheter 2015-04-18.

⁸⁸ Viltdata, 2018. Avskjutningar. År 2016. Viltdata statistikdatabas <https://rapport.viltdata.se/statistik/>

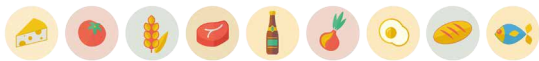

Foto: Mostphotos

Avskjutningen av de större djuren uppgår sammantaget till uppskattningsvis 280 ton viltkött (älg, vildsvin, rådjur, kronhjort, dovhjort)^{89 90 91 92}.

I Stockholms län konsumeras minst viltkött i hela landet. På riksnivå uppger var femte hushåll att de äter viltkött varje månad, i Stockholms län är motsvarande siffra 16 procent. 40 procent av stockholmarna anser samtidigt att det är viktigt att kunna äta viltkött och hälften tycker det är viktigt att kunna köpa viltkött i butik. Älgkött är det vanligaste viltet som äts i länet. Viltköttet är oftast köpt i gårdsbutik, i affär eller har ätits på restaurang – endast 6 procent av de boende i Stockholms län äter viltkött som någon i hushållet bidragit med.⁹³

Viltkött utgör en resurs med potential att hamna på den regionala livsmedelsmarknaden. För att köttet ska kunna säljas krävs oftast att det hanteras i en vilthanteringsanläggning (VHA). I Stockholms län finns idag elva godkända

⁸⁹ Uppgiften baseras på antal avskjutningar samt statistik på snittslaktvikter. Köttvikten beräknas som 60% av slaktvikten (enligt Svenska Jägarförbundets slakteriansvariga). Siffrorna är dock preliminära då det endast råder rapportskyldighet på älg och kronhjort.

⁹⁰ Viltdata, 2018. Avskjutningar. År 2016. Viltdata statistikdatabas

<https://rapport.viltdata.se/statistik/>

⁹¹ Holmen jakt, 2018. Slaktvikt. År 2017. Holmen jakt statistikdatabas

<http://www.holmenjakt.nu/statistik>

⁹² Svensk viltförvaltning, 2010. Ålderssammansättning, reproduktion och hornutveckling hos älg, kronhjort och rådjur på Halle- och Hunneberg 2001–2009.

⁹³ Ljung et al., 2014. Konsumtion av skogens ekosystemtjänster – vilt, svamp och bär. Rapport 2014:2. SLU: Institutionen för vilt, fisk och miljö.

anläggningar⁹⁴. Orsaker till att delar av köttet inte kommer ut på marknaden kan vara att djuren inte tas till en vilthanteringsanläggning på grund av låg ersättning till jägaren, brister i hantering av köttet efter skott eller att vissa delar av köttet är svårsålda. Dagens lagstiftning hindrar också jägare att kunna sälja direkt till restaurang, butik eller grossist.⁹⁵

Regional självförsörjning

Både Stockholms län och regionen Östra Mellansverige har en betydligt lägre livsmedelsproduktion än vad som konsumeras i regionen. I Sverige konsumerar vi idag cirka 55 procent mer än vad vi har åkermark för och i Östra Mellansverige siffran ännu högre.⁹⁶

Studier visar att det krävs cirka 0,4 hektar åkermark per person för att producera de livsmedel som konsumeras, med vår nuvarande levnadsstandard och konsumtionsmönster^{97 98}. Globalt sett finns i idag genomsnitt 0,2 hektar åkermark per person, med stora variationer mellan olika länder och regioner⁹⁹. Sverige har i genomsnitt 0,26 hektar åkermark per person och i Stockholms län är motsvarande siffra 0,04 hektar per person.

Samtidigt är Stockholm det län i landet som har störst andel åkermark i träda. I Sverige ligger nästan 6 procent av åkermarken i träda, i Stockholms län var andelen 13 procent 2017¹⁰⁰. Även flera andra av länen i östra Mellansverige har en stor andel träda, jämfört med övriga landet. Det kan innebära att regionen har potential att utöka den aktivt brukade åkermarksarealen och livsmedelsproduktionen, beroende på vad det är för marker som idag ligger i träda, hur ägandeförhållanden ser ut med mera.

Regionens produktion och konsumtion i siffror

Länsstyrelsen har tagit fram en så kallad gap-analys för länen i Östra Mellansverige för att visa på skillnaderna mellan den regionala produktionen och konsumtionen för ett urval av livsmedel¹⁰¹. I analysen jämförs produktionsvolymerna med konsumerade mängder år 2016 och med beräknad konsumtion år 2030. Gap-analysen visar att regionen inte är självförsörjande inom några kategorier livsmedel, däremot är flera av länen självförsörjande för vissa produkter.

⁹⁴ Livsmedelsverket, 2018. Kött från frilevande vilt. <https://www.livsmedelsverket.se/> [2018-05-07]

⁹⁵ Länsstyrelsen i Södermanlands län, 2015. Vilt som resurs. Från skog till bord – Nuläge och utvecklingsmöjligheter. Rapport 2015:10.

⁹⁶ Länsstyrelsen Södermanlands län, 2016. Grön Framtid – Möjligheter för livsmedelsproduktion i Södermanland.

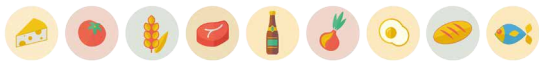
⁹⁷ SCB, 2013. Markanvändningen i Sverige. Sjätte utgåvan.

⁹⁸ KSLA, 2012. Jorden vi ärvde – den svenska åkermarken i ett hållbarhetsperspektiv.

⁹⁹ FAO, 2018. *Arable land (ha per person)*. Worldbank statistikdatabas <https://data.worldbank.org> [2018-05-05]

¹⁰⁰ Jordbruksverket, 2017. Jordbruksmarkens användning 2017. Statistiskt meddelande JO 10 SM 1703.

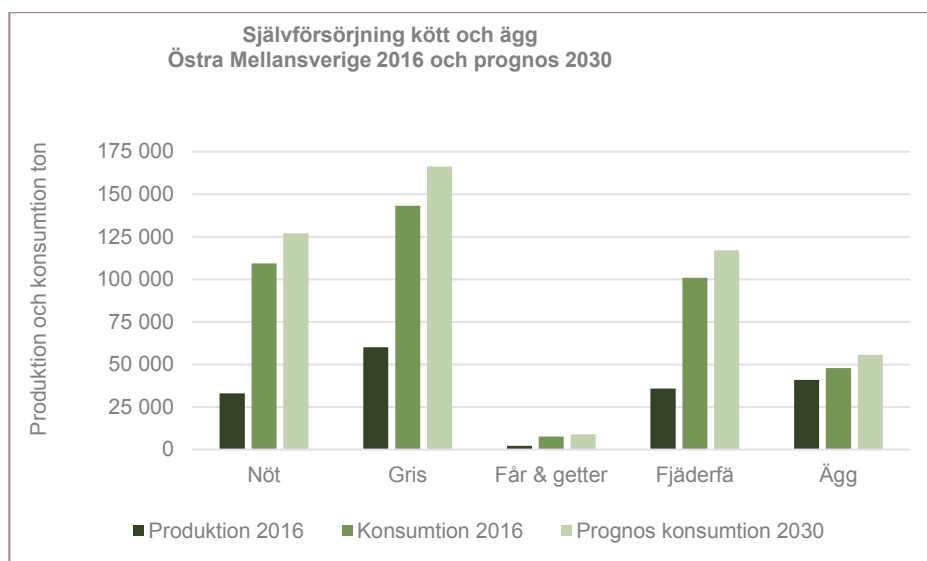
¹⁰¹ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2017. GAP-analys konsumtion och produktion i Östra Mellansverige, ej publicerad.

Kött och ägg

Östra Mellansverige som helhet är inte självförsörjande på kött från något djurslag. Självförsörjningsgraden för regionen varierar mellan 20 och 40 procent inom de olika djurslagen. Det råder stora variationer mellan länen, till exempel är Gotland mer än självförsörjande inom alla kategorier kött utom fjäderfä, medan Stockholm har en självförsörjningsgrad på under fem procent inom alla djurslag.

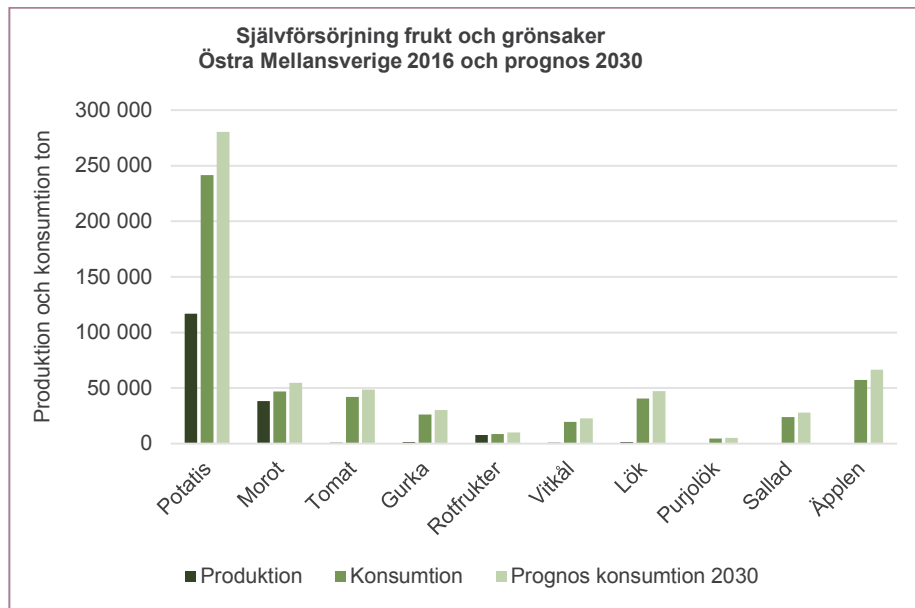
Flera av länen i regionen är självförsörjande på ägg; Södermanland, Östergötland, Gotland och Örebro. Stockholm producerar knappt tre procent av mängden ägg som konsumeras i länet. För Östra Mellansverige som helhet är självförsörjningsgraden för ägg drygt 80 procent.

Figur 4. Självförsörjning kött och ägg

Frukt och grönsaker

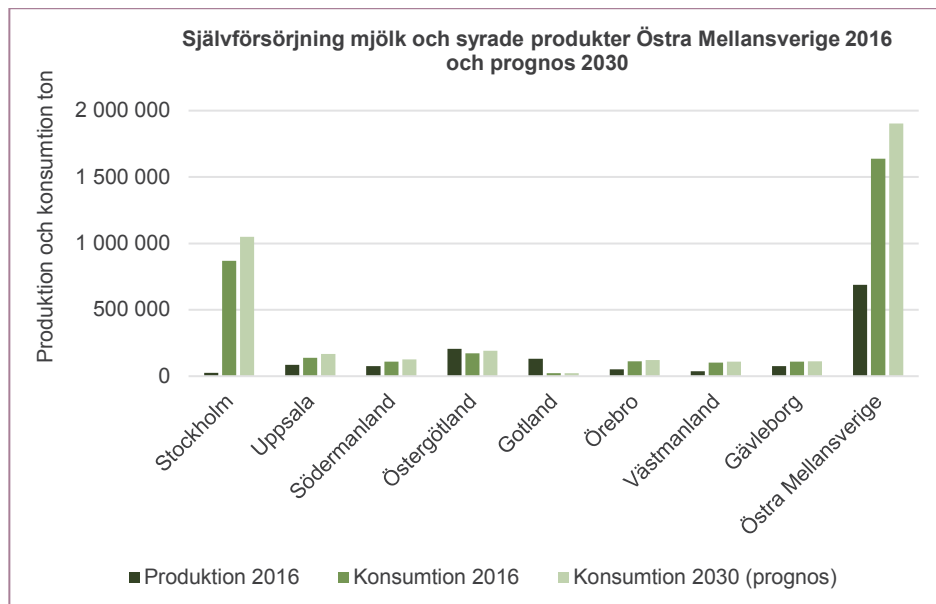
Produktionen av frukt och grönsaker i Östra Mellansverige är i stort sett försumbar i jämförelse med konsumtionen, med undantag för potatis, morötter och andra rotfrukter. Potatisodlingen räcker idag till knappt hälften av regionens sammantagna konsumtion, morötterna till cirka 80 procent och övriga rotfrukter till cirka 90 procent av konsumtionen. Den överlägset största delen av dessa grödor odlas på Gotland. Gotland och Östergötland är de enda län i regionen som är självförsörjande inom någon kategori grönsaker; även här potatis, morötter och andra rotfrukter. Den regionala äppelodlingen, som tidigare varit en stor verksamhet i Mälardalen, uppgår idag endast till 0,5 procent av konsumtionen.

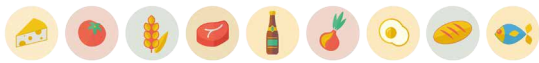
Figur 5. Självförsörjning frukt och grönsaker

Mjölk och syrade produkter

För mjölk och syrade produkter är Östra Mellansverige också långt ifrån självförsörjande, den totala produktionen motsvarar mindre än hälften av regionens konsumtion. Produktion och självförsörjning varierar dock mycket mellan länen. Östergötlands och Gotlands län är mer än självförsörjande på mjölk, medan produktionen i Stockholms län endast räcker till tre procent av den egna konsumtionen.

Figur 6. Självförsörjning mjölk och syrade produkter

Förädling

Livsmedelsindustrin är Sveriges fjärde största tillverkningsindustri och den största industrigrenen i EU. Majoriteten av antalet företag i landet är småskaliga men den största delen av produktionen sker i de stora företagen.¹⁰² I Stockholms län arbetar runt 8 000 personer inom livsmedelsindustrin. Det är mer än fyra gånger så många sysselsatta som i primärproduktionen och utgör 15 procent av alla sysselsatta i livsmedelsindustrin i hela Sverige.¹⁰³

I Stockholms län finns över 750 företag verksamma inom förädling av livsmedel. Här finns flera stora företag med mer än 250 anställda och ett stort antal mindre förädlingsföretag och mathantverkare. Bland de stora och mellanstora företagen finns företag som Lantmännen Cerealia, Jästbolaget och Saltå kvarn, som driver länets enda kvarn i dagsläget.

De största branscherna sett till antal företag och antal sysselsatta är förädling av spannmål och tillverkning av dryck. I länet finns drygt 300 företag inom förädling av spannmål, det vill säga tillverkning av mjöl, pasta, bröd, kex och flingor med mera. Inom dryckestillverkning finns runt 130 företag som jobbar med framställning av öl, vin, cider, spritdrycker och läskedrycker. Förädlingen av spannmål sysselsätter drygt 2 750 personer och förädlingen av dryck 1 350 personer. Förädlingsföretagen inom mjölk, ost och mejeri sysselsatte samma år 1 250 personer. Det är betydligt fler än i primärproduktionen av mjölk, med endast 140 sysselsatta samma år.¹⁰⁴

I länet finns runt 400 förädlingsföretag med färre än 10 anställda, så kallade mikroföretag. Bland dessa finns ett fåtal mindre slakterier, ett tiotal småskaliga mejerier, ett tiotal osttillverkare, ett tiotal småskaliga glasstillverkare och 35 småskaliga ölbryggerier. I länet finns omkring 250 företag inom tillverkning av bageri- och mjölprodukter, som till exempel bagerier och caféer. Majoriteten av dessa är mikroföretag med färre än 10 anställda.¹⁰⁵

Livsmedelsindustrin är överlag en mansdominerad bransch, både sett till företagsledare och sysselsättning. Inom förädling av kött och potatis är över 80 procent av de sysselsatta män, medan förädlingen av fågel och spannmål har en mer jämn könsfördelning¹⁰⁶. Majoriteten av länets livsmedelsföretag leds av en man och omkring en tredjedel av företagsledarna inom länets livsmedelsförädling har utländsk bakgrund. Särskilt stor är andelen företagare med utländsk bakgrund inom tillverkning av bageri- och mjölprodukter.¹⁰⁷

¹⁰² Jordbruksverket, 2012. Marknadsöversikt - livsmedelsindustrin. Rapport 2012:42.

¹⁰³ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Intersektionell statistik över livsmedelsföretag i Östra Mellansverige, ej publicerad

¹⁰⁶ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

¹⁰⁷ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Intersektionell statistik över livsmedelsföretag i Östra Mellansverige, ej publicerad

Distribution och handel

Denna del av livsmedelssystemet omfattar distributionen av och handeln med livsmedel, och innefattar både grossistled och dagligvaruhandel. Distributionen och handeln med livsmedel kännetecknas i Sverige, liksom i de flesta europeiska länder, av en hög koncentrationsgrad bland företagen. De tre största aktörerna (ICA, Coop och Axfood) innehar cirka 90 procent av marknaden i landet.¹⁰⁸

Distribution och handel med livsmedel är en stor bransch i Stockholms-regionen med hög omsättning och ett stort antal sysselsatta. I Stockholms län finns flera av landets största livsmedelsgrossister och distributörer.

Distributionen av livsmedel kan delas upp i två underkategorier: partihandel och detaljhandel. Med partihandel avses handel med stora volymer av varor mellan tillverkningsföretag och detaljhandel. Detaljhandel avser handel med enskilda varor och försäljning direkt till konsument. Statistiken över branschen är uppdelad på flera delsystem för olika kategorier av livsmedel, som till exempel spannmål, dryck eller fisk.

Partihandel

Partihandeln med livsmedel är en växande bransch i Stockholms län. I Stockholm finns drygt 1 900 företag inom partihandel med livsmedel, vilket motsvarar en tredjedel av alla partihandelsföretag i landet. Omsättningen i branschen är hög och länets partihandel utgör en betydande del av omsättningen i hela landet. Företagen i Stockholms län har en högre omsättning än företagen i övriga landet och omsättningen har ökat de senaste åren, både totalt sett i länet och per företag. Partihandel med livsmedel sysselsätter drygt 10 000 personer i Stockholms län. Delsystemet för övrig handel¹⁰⁹ står för den stora merparten av detta medan handel med dryck, fisk och grönsaker är störst bland övriga branscher. Inom handel med drycker står Stockholm för över 70 procent av andelen sysselsatta i hela landet. Partihandeln är en mansdominerad bransch sett till antal sysselsatta, särskilt vad gäller handel med grönsaker och kött. Undantaget är mejeridistributionen där det jobbar fler kvinnor än män.¹¹⁰

¹⁰⁸ Olofsdotter et al., 2011. Konkurrens och makt i den svenska livsmedelskedjan. Konkurrensverket.

¹⁰⁹ Partihandel med socker, konfektyr, kaffe, kryddor mm samt provisionshandel med livsmedel, drycker och tobak

¹¹⁰ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

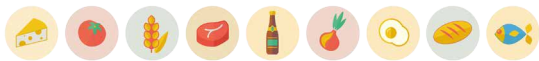

Foto: Mostphotos

Detaljhandel

Detaljhandel med livsmedel sysselsätter drygt 22 000 personer i länet. I Stockholms län finns runt 2 250 företag inom detaljhandel med livsmedel, vilket motsvarar en femtedel av alla detaljhandelsföretag i landet. Kategorin övrigt¹¹¹, med varuhus och livsmedelsbutiker, är helt dominerande i detaljhandeln, både vad gäller antal företag och antal sysselsatta. Bland de andra delsystemen i livsmedelsbranschen står handel med dryck för det största antalet sysselsatta, och antalet har ökat under perioden 2010–2014. Omsättningen inom detaljhandeln har ökat mindre i Stockholms län än i riket. Det gäller även omsättningen per företag, som dock är högre i länet. Könsfördelningen bland de sysselsatta i detaljhandeln är mer blandad än tidigare led i kedjan. Inom handel med fisk, grönsaker och kött arbetar fler män och inom handel med dryck, mejeri och övrigt arbetar fler kvinnor.¹¹²

Stockholms parti- och saluhallar

Stockholms stads saluhallsförvaltning förvaltar Stockholms salu- och partihallar. Saluhallarna kom till under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, som ett led i att styra upp torghandeln. I dag finns Östermalms saluhall, Hötorgshallen och Södermalshallarna kvar.

Under samma period etablerades också Slakthusområdet i stadsdelen Johanneshov. I dagsläget håller bland annat Stockholms fiskauktion till i området och förser Stockholm med svenska insjö- och havsprodukter. Stockholms stad planerar att avveckla livsmedelsverksamheten i

¹¹¹ Butiker och varuhus med ett brett sortiment av livsmedel, hälsokostbutiker och övriga specialiserade butiker

¹¹² Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

Slakthusområdet och verksamheten ska flytta till ett nytt livsmedelscentrum i Larsboda. Där ska de företag som lämnar Slakthusområdet erbjudas nya, moderna och ändamålsenliga lokaler som är anpassade för livsmedels- hantering och produktion.

På 1960-talet flyttade partihandeln från Klarahallsområdet i stadens centrum till Årsta partihallar i Östberga. Anläggningarna hade blivit alldeles för trånga och varuhanteringen var inte rationell. En stor andel av den frukt och grönt som konsumeras i Stockholm passerar fortfarande Årsta partihallar.

Stockholmarnas livsmedelskonsumtion

Stockholm är ett trendkänsligt och innovationsdrivet område med en stor och blandad befolkning där många olika matkulturer möts. Historiskt sett har matkulturen i länet varit föränderlig och öppen för nya influenser och idéer, inte sällan har en ny råvara eller ett nytt tillagningssätt fått fäste just i Stockholm¹¹³. Här finns Sveriges största matmarknad med både köpstarka och medvetna konsumenter med en bred variation av matpreferenser. Det utgör en potential som marknad för diversifierade och regionalt producerade produkter och tjänster. Mångfalden av människor och matkulturer i länet ger goda förutsättningar för innovation och utveckling av produkter och tjänster inom livsmedelskedjan, som till exempel odling av nya grödor eller förädling av nya produkter. I Stockholm arrangeras årligen flera populära matfestivaler och mattävlingar, något som visar på det stora intresset och engagemanget kring mat och dryck.

Som ett led i ökad djuretisk medvetenhet och ökad medvetenhet kring matens klimatpåverkan, ökar andelen svenskar som väljer att äta vegetariskt¹¹⁴. En trend i Sverige och även internationellt är också att äta kött mer sällan och bara om det uppfyller vissa etiska principer¹¹⁵. På riksnivå går det att se regionala skillnader i livsmedelskonsumtionen. I storstäder och förortskommuner läggs en något mindre del av livsmedelsutgifterna på kött, jämfört med i landsbygds- och varuproducerande kommuner. För konsumtionen av grönsaker är förhållandet det omvända, vilket möjligen kan förklaras med att utbudet av frukt och grönt i affärer är större i storstadsregioner och att egenodlingen är större i landsbygdskommuner. Traditionen att äta ute är störst i storstäder och förortskommuner, där så mycket som 40 procent av livsmedelsutgifterna läggs på restaurangbesök. Även inköp av alkoholhaltiga drycker är störst i storstäderna.¹¹⁶

¹¹³ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2015. Platsens smaker. Rapport 2015:22.

¹¹⁴ Axfood, 2018. Pressmeddelande. <https://www.axfood.se/media-och-opinion/pressmeddelanden/2017/11/vegotrenden-2017-inte-fler-men-oftare/> [2018-03-09]

¹¹⁵ Rothgerber, 2015. *Can you have your meat and eat it too? Conscientious omnivores, vegetarians, and adherence to diet.*

¹¹⁶ Jordbruksverket, 2015, Livsmedelskonsumtionen i siffror – Hur har konsumtionen utvecklats under de senaste femtio åren och varför? Rapport 2015:15.

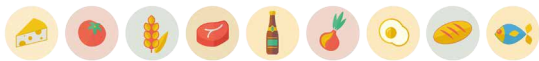

Foto: Mostphotos

Kök och restaurang

Restaurangnäringen är en stor och innovativ bransch. I Stockholms län finns ett stort utbud av restauranger med allt från korvkiosker, mobila food trucks och pizzerior till kvarterskrogar och anrika lyxrestauranger med stjärnor i Guide Michelin. Liksom en uppsjö av caféer, bagerier och konditorier. Utbudet och variationsrikedomen är stor och många internationella kök och matkulturer finns representerade. I Stockholm finns ett flertal restaurangskolor (yrkeshögskolor och gymnasieskolor) med utbildningar inom restaurang, café, bageri, konditori, storkök och dryck.

Restaurangbranschen i länet sysselsätter omkring 39 000 personer och är därmed det led i livsmedelskedjan som sysselsätter flest stockholmare. Antalet sysselsatta och antalet företag har ökat de senaste åren och idag finns drygt 7 500 restaurangföretag i länet. Under 2016 var omsättningen bland kök och restauranger i länet nästan 40 miljarder kronor. Omsättningen per företag är högre i Stockholm än i landet som helhet.¹¹⁷

Matval och trender inom restaurangnäringen påverkar i hög grad vilka produkter och råvaror som efterfrågas på den lokala livsmedelsmarknaden. Många restauranggäster är intresserade av och ställer krav på att få veta var maten kommer ifrån och hur den är producerad. Intresset för ekologiska och svensk- och lokalproducerade råvaror växer och det finns många exempel på restauranger som samarbetar med producenter från närområdet.

¹¹⁷ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2018. Underlag till Stockholms läns livsmedelsstrategi – Statistisk genomlysning. Rapport 2018:20.

Offentlig konsumtion

Den offentliga konsumtionen av livsmedel, det vill säga de måltider som serveras i skolor, förskolor, sjukhus och äldreboenden, utgör en stor del av livsmedelskonsumtionen i Stockholms län. På nationell nivå uppskattas den offentliga konsumtionen av livsmedel och måltidstjänster uppgå till omkring 4 procent av värdet, eller drygt 7 procent av volymen, av den totala marknaden. För Stockholms län innebär det omkring 2 miljarder kronor per år.¹¹⁸

Den offentliga konsumtionen kan vara ett viktigt verktyg för att nå en mer hållbar konsumtion i linje med nationella och regionala prioriteringar. Genom att ställa krav vid den offentliga upphandlingen kan konsumtionen styras mot till exempel högre andel ekologiska livsmedel, högt ställda djurskyddskrav eller högre andel svenskt eller närproducerat. I en undersökning som Länsstyrelsen gjorde 2017 framgick att alla kommuner i Stockholms län har som mål att öka andelen ekologiska livsmedel, och att mer än två tredjedelar ställer krav på djurskydd i sina upphandlingar. Hälften av kommunerna har strategier för att minska miljö- och klimatpåverkan och drygt var tredje kommun uppgav att de jobbar aktivt för att öka andelen närproducerade livsmedel.¹¹⁹

Besöksnäringen

Den regionala matproduktionen och konsumtionen påverkar och påverkas i hög grad av andra näringar. Matupplevelser är en attraktionsfaktor i sig själv, förstärkt av levande landsbygd och öppna landskap.

Stockholms län växer som besöksmål och placerade sig år 2016 på elfte plats i listningen av Europas mest attraktiva destinationer, räknat i antalet kommersiella övernattningar¹²⁰. År 2016 hade Stockholms län cirka 35 miljoner övernattningar, varav 13 miljoner var kommersiella övernattningar¹²¹. Därutöver besökte över 6 miljoner personer Stockholm på en dagstur. De utländska övernattningarna har ökat med 51 procent sedan 2008. Knappt hälften av alla övernattningarna ägde rum inom Stockholms stad, resterande del i kranskommunerna. Sett endast till de kommersiella övernattningarna, svarade Stockholms stad för två tredjedelar.

Att se hela länets potential är angeläget inte bara för landsbygdens utveckling, utan även för föregripa att Stockholm drabbas av hyperturism, det vill säga att besöksstrycket har blivit så stort att invånarna vänt sig mot turismen, aktuellt i allt fler städer i Europa. Stockholms skärgård är ett viktigt turistmål och marknadsförs i dag av Visit Stockholm som en del av stadens erbjudande.

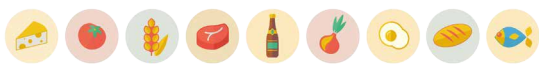
Under 2017 presenterade Visit Stockholm och Visit Sweden den gemensamma samarbetsstrategin Capital & Country. Målgruppen är ”den nyfikne upptäckaren” – som vill få unika upplevelser, besöka annorlunda platser,

¹¹⁸ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2017. Offentlig upphandling av mat och måltider – Mål och ambitioner i Stockholms län. Faktablad 2017:11

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ ECM, 2016. *European Cities Marketing Benchmarking Report 2015–2016*.

¹²¹ Tillväxtverket, 2016. Fakta om svensk turism 2015.

utgår från natur och hållbarhet i valet av resmål, vill utvecklas i mötet med andra människor och ser Sverige som ett nyskapande land. Stockholm lockar genom rik kultur, kreativ atmosfär, en modern livsstil innovationskraft och naturen ända in i citykärnan. Strategin har ringat in kärnvärdena omtänksamhet, nyfikenhet/innovation samt öppenhet. Målgruppen lockas genom sju så kallade passion points, varav ett är mat. Övriga är design, mode, livsstilstech, film och litteratur, musik samt skärgård.

I den statliga utredningen *Ett land att besöka. En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring*¹²² föreslås fyra så kallade tematiska strategiska insatsområden: naturturism, kulturturism, måltidsturism samt evenemang och stora möten. Utredningen konstaterar att det finns starka synergier mellan dessa, i synnerhet de tre förstnämnda. Särskilt stark är kopplingen mellan måltidsturism och kulturturism, som lockar besökare med likartade intressen.

I en nationell enkät kopplad till turismföretagarindex framkom att de viktigaste frågorna för att stimulera tillväxt inom turism- och besöksnäringen var ökat antal internationella besökare och ökad samverkan med andra näringar, i synnerhet inom regionen. Liksom för jordbruket är kapitalförsörjningen ett återkommande problem, främst för små och medelstora företag. En majoritet av företagen sysselsätter färre än fem personer. 81 procent finansierar sin verksamhet enbart med privata medel och investeringsviljan visar en nedåtgående trend¹²³.

Infrastruktur är en ytterligare faktor som påverkar turism- och besöksnäringen. Många destinationer, inte minst på landsbygden finns i områden med liten lokalbefolkning. Om ny infrastruktur istället prioriteras i områden där fler människor bor, riskerar besöksnäringens förutsättningar på landsbygden att försämrast. Transporter är avgörande för att livsmedelsbranschen ska fungera och besöksnäringen - som är väldigt viktigt för Stockholms län – går också i samklang med livsmedelsbranschen.

Turism- och besöksnäringen i Stockholms län har god marknadspotential för att ta fram innovativa produkter som tillvaratar länets variationsrika naturmiljöer och stora andel småskaliga jordbruk. En hög andel av utrikes och inrikes besökare ger ett brett kundunderlag till stöd för en diversifierad besöksnäring. Det ställer också krav på god kännedom om målgruppernas behov och importregler i hemlandet, i synnerhet vid servering och gårdsförsäljning av livsmedelsprodukter.

Stockholms län har en turismutbildning på akademisk nivå, liksom flera yrkeshögskolor och gymnasieskolor med turismprogram. Det bör ses som potentiella resurser för kompetensutveckling och innovationskraft inom besöksnäringen.

¹²² Statens offentliga utredningar, 2017. Ett land att besöka. En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring. SOU 2017:95.

¹²³ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2013. SWOT-analys och nulägesbild av Stockholms läns landsbygd.

Livsmedelsaktörernas syn på regionens utveckling

För att komplettera och förankra nulägesanalysen bjöd Länsstyrelsen in aktörer i livsmedelskedjan i Stockholms län att delta i en serie workshoppar. Syftet med dessa träffar var att aktörer från hela livsmedelskedjan skulle ge sin syn på regionens utveckling och identifiera Stockholms läns styrkor, svagheter, möjligheter och hot inom livsmedelsområdet. Deltagarna fick också i uppgift att prioritera de strategiområden, mål och åtgärder som de anser mest relevanta att arbeta vidare med i den regionala livsmedelsstrategin.

Vid varje workshop deltog mellan 30 och 40 personer som representerade olika delar av livsmedelssystemet; primärproducenter inom växtodling, djurhållning och fiskodling, tjänstemän från flera av länets kommuner, lantbrukarorganisationer som LRF och Ekologiska lantbrukarna, andra intresseorganisationer, enskilda företagare, forskare och studenter från SLU, KTH och Stockholms Universitet, Matlust, Stockholms läns landsting, Upphandlingsmyndigheten med flera. Några deltagare var med vid alla tre workshoptillfällena, andra vid ett eller två tillfällen.

Som ett komplement gjordes även åtta enskilda intervjuer med företrädare för delar av livsmedelskedjan som inte varit tillräckligt väl representerade vid workshoptillfällena; trädgårdsnäringen, besöksnäringen samt handel- och grossistledet. Intervjuer genomfördes med företrädare för LRF Trädgård, Saltå Kvarn, Visita, Destination Södertälje, Livsmedelsföretagen, Svensk Dagligvaruhandel, Menigo och Grönsakshallen Sorunda.

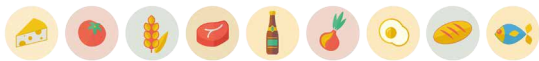
De resultat som presenterats här kommer att tas med som ett av flera underlag vid formuleringen av strategiska insatsområden och målformuleringar i den regionala strategin för Stockholms län.

Styrkor, svagheter, möjligheter och hot

Den första workshopen fokuserade på de deltagande aktörernas syn på regionens styrkor, svagheter, möjligheter och hot. Först diskuterades de positiva trender, styrkor, möjligheter och framgångsfaktorer som deltagarna kunde identifiera. Därefter fördes motsvarande diskussion kring negativa trender, svagheter och hot. Slutligen prioriterade deltagarna bland de styrkor, svagheter, möjligheter och hot som framkommit under diskussionerna och valde ut de som de ansåg vara allra viktigast för utvecklingen av livsmedelsnäringen i regionen.

Styrkor och möjligheter – aktörernas prioriteringar

I diskussionerna kring Stockholmsregionens styrkor och möjligheter berördes en rad olika ämnen och många idéer ventilerades i smågrupper och gemensamt i storgrupp. Här sammanfattas de teman som deltagarna på

workshoppen valde ut som de viktigaste framgångsfaktorerna för regionen, och de mest prioriterade områdena att bygga vidare på i arbetet med en regional livsmedelsstrategi.

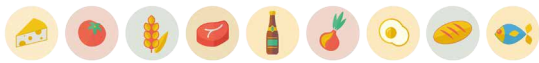
Aktörernas prioriterade styrkor och möjligheter	Kommentarer och reflektioner från workshoppen (urval)
Den stora marknaden i närområdet och de möjligheter den ger	Medvetna, öppna, krävande och köpstarka konsumenter Geografisk närhet mellan producent och marknad Lokal mat lätt att sälja lokalt, närproducerat har generellt hög status Svenskodlat korn och humle efterfrågas i småskalig ölbrygging Medvetna konsumenter som odlar själva ger ökad förståelse för produktionen
Innovationskraften och entreprenörskapet i regionen	Stor innovationspotential genom närhet till kompetens inom både företag och akademi Många små förädlingsföretag, till exempel mikrobryggerier Stor diversitet, möjlighet till mångfald i produktionen Hög kunskapsnivå Trendkänslig marknad, öppenhet för nya livsmedel Närhet till (risk)kapitalister
Den tillgängliga arbetskraften	Arbetskraft med hög kunskap finns Bra kompetensförsörjning i alla led i kedjan (med undantag för grönsaksodling) Potential i nyanlända svenskar som behöver jobb Matchning nyanlända och alla produktionsled (restaurang stor aktör inom integration)
Det stora intresset för livsmedelsfrågan och att det finns politisk förankring på nationell nivå	Det ökade intresset för livsmedelsförsörjning och matfrågan En nationell livsmedelsstrategi med brett parlamentariskt stöd Frågan kring sårbarhet i livsmedelsförsörjningen är på agendan, kopplar både till hållbarhet och sysselsättningsfrågor Svenskt lantbruks mervärden lyfts fram och efterfrågas mer av konsument Ökande miljömedvetenhet i samhället och bland konsumenter Levande landsbygd på agendan
Att det finns potential för att utveckla produktionen	Bra förutsättningar för ökad produktion – vatten, jord, klimat Mark i träda och extensiv vallodling kan ställas om till livsmedelsproduktion Fiskodling, integrerade system för fisk och grönsaker Potential i grönsaksodlingen
Möjligheterna att skapa fungerande kretslopp	Stad och land ligger nära inpå varandra – potential för återcirkulerande av näring
Stor offentlig sektor	Offentlig upphandling skulle kunna vara mer drivande i att gynna den regionala produktionen av livsmedel

Svagheter och hot – aktörernas prioriteringar

De aktörer som var närvarande på workshopen ringade in följande svagheter och hot som de mest betydande hindren och de mest prioriterade utmaningarna att hantera för en hållbar livsmedelsförsörjning i Stockholms län.

Aktörernas prioriterade svagheter och hot	Kommentarer och reflektioner från workshopen (urval)
Den låga lönsamheten i primärproduktionen	Låg lönsamhet, höga kostnader, höga krav För få betesdjur, odlar vi rätt saker m.m.
Behovet av generationsväxling i primärproduktionen	Hög genomsnittsålder bland producenterna Dåliga förutsättningar för generationsväxling Behöver bli mer attraktivt och lönsamt att vara bonde Utbildningsbehov - måste kunna hantera avancerad teknik (skördetröskor, mjölkrobotar)
Obalansen i maktförhållandena i livsmedelskedjan	För få aktörer inom framför allt handel, distribution, förädling Funktionsbrister i delar av marknaden, till exempel mellanhänder i dåligt fungerande distributionskedja ger dyr fisk för konsument och låg ersättning till fiskaren
Bristen på/behoven av samarbete i branschen	Konservativ syn mellan sektorer i livsmedelskedjan Behöver jobba mer över sektorsgränserna
Behoven av entreprenörskap, affärsutveckling och utbildning	Kompetensbrist, fortbildning behövs inom bl.a. affärsutveckling, odlingsteknik Utmaning att vara tillräckligt flexibel och innovativ i en föränderlig bransch Behov av mer forskning kring teknik och tillväxt i primärproduktionen Behov av mer fortbildning för arbetskraft inom primärproduktionen
Behov av offentlig upphandling med mer fokus på kvalitet	Styrs idag för mycket av pris, konkurrerar ut lokala/svenska varor Kommunerna och landstinget har en viktig roll
Brist på utbildning som ökar intresset för livsmedelsproduktion	Skolornas roll, bristfällig kunskap kring mat inom skolorna Lantbruksskolor läggs ner, svårt att locka unga till de gröna näringarna
Behov av konsumentdriven ökad produktion	Kunskapen om varför vi ska äta svenskt behöver både öka och få genomslag i produktionen
En alltför sluten dagligvaruhandel	Svårt för producenter att etablera sig och nå marknaden, leder till dålig lönsamhet inom framförallt primärproduktionen
Konkurrens om marken	Höga markpriser, högt exploateringsstryck Måste värna mark för både jordbruksproduktion och livsmedelsförädling

Aktörernas prioriterade strategiområden, mål och åtgärder

På workshop 2 gjordes en övning där deltagarna fick visualisera Stockholmsregionen som en framtida framgångsrik livsmedelsregion och beskriva regionens livsmedelssektor år 2025 – hur arbetar vi då och vad har vi gjort som bidragit till regionens framgång? Ur detta visionära tänkande fick grupperna i uppgift att prioritera de viktigaste och mest relevanta strategiområdena, målen och åtgärderna.

På den tredje och sista workshoppen gjordes en återblick till de strategiområden och mål som formulerats vid workshop 2. Gruppen diskuterade vad som eventuellt hade missats och vad som behövde förtydligas. Deltagarna fick i uppdrag att bredda och konkretisera arbetet – vad ska göras, av vem och för vem? Under workshoppen diskuterades också vilka delar i den nationella livsmedelsstrategin och tillhörande handlingsplan som är mest relevanta för Stockholms län, med utgångspunkt i de insatsområden som formulerats på nationell nivå.

Visioner om en framtida livsmedelsregion 2025

De deltagande grupperna arbetade fram visioner för Stockholms län som en framgångsrik region för produktion, förädling och distribution av livsmedel. Några framträdande drag i de scenarier som presenterades var att innovation, kretslopp, politisk vilja, utbildning och upphandling betonades. Produktionen har utökats genom nytänkande vad gäller att använda den mark som finns. All mark tas tillvara, det finns grönsaksodlingar i nedlagda T-banestationer, många fiskodlingar, takodlingar med mera. Nytänkandet och innovationskraften är hög. Livsmedelsbranschen är betydligt mer forskningsanknuten och nyskapande såväl när det gäller odlingsformer och grödor som affärsmodeller. Den höga innovationstakten är unik för Stockholm och något för andra regioner att inspireras av. Producenterna jobbar i samverkan i kluster vilket bidrar till dynamiken. Det finns en politisk vilja som märks på utbildningssatsningar inom skola, högre utbildning och forskning. Naturbruksgymnasierna blomstrar och det finns en folkbildningsambition kring livsmedelsproduktion som fått genomslag. Offentlig upphandling har blivit ett viktigt redskap för att styra den offentliga konsumtionen mot högkvalitativa, miljö- och djurvänliga livsmedel från regionen och kopplingen till lokala odlare har stärkts. Det finns även både privata och offentliga satsningar på infrastruktur och logistik för att kunna försörja regionen med närproducerade varor. Ombyggnationer av avlopp har gjorts för att möjliggöra ett kretslopp där näringen återförs till åkermarken.

Strategiområden, mål och åtgärder – Aktörernas Prioriteringar

Med utgångspunkt i de visioner som deltagarna arbetade fram under workshoppen första del, fick de i uppgift att identifiera viktiga strategiområden att arbeta vidare med. De formulerade också mål som borde uppnås och åtgärder som borde kopplas till dessa områden. Exempel på prioriterade strategiområden som flera grupper pekade på är innovation, utbildning, upphandling, marknad, markanvändning och kretslopp. Vid workshop 3

återbesöktes dessa föreslagna strategiområden, mål och åtgärder och bearbetades vidare av deltagarna.

I tabellen nedan redovisas en sammanställning över de strategiområden, mål och åtgärder som livsmedelsaktörerna i Stockholmsregionen ringat in som de mest prioriterade att arbeta vidare med i en regional livsmedelsstrategi för Stockholms län. Resultaten från de enskilda intervjuer som gjordes med livsmedelsaktörer som inte deltagit i workshopparna har också tagits i beaktande och bakats in i sammanställningen.

Aktörernas prioriterade strategiområden	Mål	Åtgärder
Innovation	Ny kunskap når och kommer till nytta i företagen Innovativt entreprenörskap inom primärproduktionen	Anpassat företagsstöd och rådgivning Inkubationsmiljöer
Utbildning	Ökad kunskap om mat och matproduktion Fortbildning	Skolträdgårdar Stärka hemkunskapsämnet Livsmedelsakademi
Upphandling	Procentmål på andel lokal, regional och nationell produktion	Tillsatt "riskkapital" Kunskapsunderlag
Produktion	Lönsam primärproduktion som möter efterfrågan Ökad attraktivitet för branschen	Rådgivning Kompetensutveckling
Markanvändning	Välavvägda markprioriteringar Samsyn och samordning mellan planaktörer	Kartläggning Kunskapsunderlag
Samverkan	Många nya samverkansformer	Arena för nätverk
Kretslopp	Återanvända slammet	Testprojekt
Marknad	Medvetna konsumenter som värderar svensk/regional mat Effektiv logistik Många olika marknader	Märkning för lättare val Logistikcentral Marknadsplatser, butiksinitiativ

Länsstyrelsen arbetar för att
Stockholmsregionen ska vara
attraktiv att leva, studera, arbeta
och utveckla företag i.

*Mer information kan du få av
Länsstyrelsens enhet för landsbygdsutveckling
Tfn: 010-223 10 00*

*Rapporten hittar du på vår webbplats
www.lansstyrelsen.se/stockholm*